

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
ІМЕНІ Т.Г.ШЕВЧЕНКА
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ, ЛІТЕРАТУРИ ЖУРНАЛІСТИКИ

Кваліфікаційна робота
«Творчість С. Руданського в українському
літературному процесі першої половини ХІХ століття»

Спеціальність - 014 Середня освіта (Українська мова і література)
освітнього рівня «МАГІСТР»

Магістрантки 22МУ групи

Польової Юлії Андріївни

Науковий керівник –

канд.філол. наук, доцент

Сазонова Олена Володимирівна

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії:

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

Чернігів 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТОЛІТТЯ.....	7
1.1. Творчість С.Руданського в першій половині XIX століття	7
1.2. Фольклорні мотиви гумористичних творів С. Руданського.....	11
1.3. Своєрідність художнього моделювання картини світу в творчості С. Руданського	15
1.4. Історія створення історичних поем С. Руданського. Їх внесок в українську літературу.....	27
ВИСНОВОК ДО I РОЗДІЛУ	37
РОЗДІЛ II. ТВОРЧИЙ ВНЕСОК В УКРАЇНСЬКУ ЛІТЕРАТУРУ	
С. РУДАНСЬКОГО	40
2.1. Рання творчість митця. Синтезійна єдність романтичного і реального в баладах: «Розбійник» («Два трупи»), «Вечорниці», «Упир», «Люба».....	40
2.2. Лірика С. Руданського. Мотиви відчуження особистості від світу, сирітства, самотності, кохання в поезіях «Сиротина я безродний...», «Ти не моя», «Над колискою», «Повій, вітре, на Вкраїну» та ін.....	43
2.3. Особливість творчості С. Руданського як представника доби.....	46
ВИСНОВОК ДО II РОЗДІЛУ	57
РОЗДІЛ III. МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОГО ДОРОБКУ С. РУДАНСЬКОГО ТА ЙОГО МІСЦЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ПРОЦЕСІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТОЛІТТЯ	59
3.1. Методична розробка уроку на тему «С. Руданський. Співомовки письменника-унікальне – явище у світовій та українській літературах».....	59
3.2. Система завдань для роботи на уроці з вивчення творів С. Руданського.....	63
ВИСНОВОК ДО III РОЗДІЛУ	65
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	70

ВСТУП

Актуальність теми. Вивчення творчості С. Руданського, дає не тільки побачити українську літературу зовсім з іншої сторони, але й побачити минуле українського народу. Творчість письменника незвична, цікава та різноманітна.

Друга половина 19 століття стала переломним моментом у розвитку української літератури. У цей період відбулася докорінна зміна принципів художнього осмислення життя, руйнування старих норм і формування нових уявлень про пріоритети естетики, роль і завдання мистецтва. Особливе місце в цьому періоді займають 1960-ті роки, коли в українську літературу прийшло багато талановитих письменників.

Однак серед талановитих письменників цього періоду С. Руданський є унікальним. Йому судилося стати одним із найталановитіших українських гумористів шевченківської доби. Слово поета перетнуло кордони України і стало доступним полякам, угорцям, румунам, чехам, болгарам, грекам, німцям, французам і навіть англійцям: весь український гумор, який став на шлях реалізму завдяки С. Руданському, досі перебуває під його впливом. Крім того, кращі досягнення сучасного гумору, незважаючи на їх незрівнянне зростання технічної досконалості, набувають справжньої популярності лише завдяки незримому генетичному зв'язку з вічними приспівками С. Руданського.

Художній світ С. Руданського – складне, багатогранне явище, що характеризується синкретизмом, а його внутрішня система – інтеграцією стильових компонентів. Письменник працював у літературному середовищі, зазнавав зовнішніх впливів і був відкритий до нових мистецьких ідей та тенденцій. Вивчення його художнього світу вимагає підкреслення як специфіки творчості С. Руданського, так і її відповідності загальним тенденціям літературного розвитку першої половини XIX ст.

Необхідність комплексного дослідження художнього світу С. Руданського вимагає всебічного вивчення його ранньої творчості та світової

літератури, а також визначається потребою простежити особливості гумористичного світу цього поета крізь призму українського модернізму. Під таким кутом зору творчість С. Руданського ще не була предметом спеціального дослідження. Його здійснення дозволило б суттєво скоригувати світоглядну концепцію цього письменника та його уявлення про особливості розуміння світу, визначити основні риси створеної ним художньої реальності, з'ясувати основи позиції «самого автора» в його творчості та вказати на основні принципи і засоби художнього моделювання дійсності у творчості поета.

В дипломній роботі розкрита особливість творчості С. Руданського, визначено елементи компаративного та інтертекстуального підходу до вивчення співомовки, розглянуто тематику та особливості ліричних і гумористичних творів. Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні положення дослідження можуть бути використані вчителями української літератури в гімназіях, ліцеях і школах під час подальшої розробки літературознавчої проблематики з обраної теми, під час читання спецкурсів і спецсемінарів з історії української літератури першої половини XIX століття, а також під час написання рефератів, курсових і магістерських робіт.

Предметом дослідження є художній образ світу С. Руданського як вияв естетичного мислення першої половини XIX століття.

Об'єкт дослідження – історичні поеми, балади, гумористичні твори С. Руданського.

Мета дослідження – висвітлити місце творчості С. Руданського в літературному процесі першої половини XIX ст., співвіднести його художні шукання з традиціями в українській літературі того періоду, розкрити особливості художнього світу митця в його гумористичних і ліричних творах як цілісного явища з унікальною внутрішньою структурою.

Для досягнення поставленої **мети** необхідно вирішити такі **завдання**:

- визначити теоретичні концепції, що визначають літературні явища першої половини XIX століття, та продемонструвати їх у світлі сучасної наукової думки;

- вивчити світоглядне бачення С. Руданського в контексті ідейно-філософських пошуків тогочасся;
- розкрити історію створення ранніх творів письменника, звернути увагу на тяглість ліричних творів до синтезії романтичного та реалістичного письма;
- виявити наскрізні теми та мотиви у різножанровому доробку письменника, їхнє функціонування, художню специфіку в образній системі.
- простежити за суб'єктивним конституюванням художнього світу в ліричних творах С. Руданського та визначити ідейно-художню своєрідність історичних поем;
- наголосити на елементах компаративного та інтерактивного підходу у вивченні піснеспівів С. Руданського;
- описати специфіку методичної роботи на уроці з вивчення творчості С. Руданського.

Теоретико-методологічна основа кваліфікаційної роботи – концептуальні положення філософії, теорії та історії літератури, що сприяють дослідженню художнього світу С. Руданського. Теоретичною та методологічною основою дослідження стали роботи, присвячені історико-літературному процесу в Україні (М.Бондар, О.Гончар, Д.Наливайко, Ф. і В.Погребенники, М.Ткачук, П.Хропко, М.Яценко); наукові студії з народознавства М.Дмитренка, Г.Лозко, О.Потебні, В.Скуратівського; спиралися також на концепції С.Єфремова, М.Зерова, М.Костомарова, І.Франка та ін.

Методи дослідження: у дослідженні використано поєднання історико-літературного, аналітичного та описового методів, компаративного та інтертекстуального методів.

Практичне значення роботи зумовлене її потенційною можливістю використання для викладання курсів з історії української літератури у вищих та середніх навчальних закладах, розробці спецкурсів та спецсемінарів, підготовці навчально-методичних матеріалів та написанні підручників.

Апробація дослідження. Робота була апробована на таких конференціях:

1. Всеукраїнська науково-практична конференція "Українська мова як чинник національної державности" (18 листопада 2022 року, Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського).

2. Всеукраїнська студентсько-викладацька науково-практична інтернет-конференція з міжнародною участю "Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні" (15-16 лютого 2024 року, Глухівський національний педагогічний університет імені О.Довженка).

3. Всеукраїнська науково-практична конференція до Міжнародного дня рідної мови "Мова й література у вимірах сьогодення мовознавчий та лінгводидактичний аспекти" (21-22 лютого 2024 року, Національний Університет "Чернігівська Політехніка").

4. Міжрегіональна науково-практична конференція "Творчість Тараса Шевченка у вимірах сьогодення" (22 березня 2024 року, Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського).

5. Всеукраїнська науково-практична конференція молодих науковців і студентів "Філософія, філологія, культура, освіта: слово молоді" (26 березня 2024, "Чернігівський колегіум" імені Т.Г. Шевченка).

6. Всеукраїнська науково-практична конференція "Арватівські читання - 2024" (17 травня 2024).

Структура роботи. Робота містить вступ, три розділи з підрозділами, висновки до розділів, загальні висновки та список використаних джерел (41 позиція). Загальний обсяг тексту – 73 сторінки.

РОЗДІЛ I. ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТОЛІТТЯ

1.1. Творчість С. Руданського в першій половині XIX століття

Степан Руданський належить до славетної плеяди корифеїв української національної культури. Названий І. Франком одним із «найталановитіших українських поетів, що з'явилися після смерті Шевченка», а М. Рильським справді «народним поетом», літературна та громадська діяльність цього поета є яскравою сторінкою в історії становлення української національної ідентичності. Твори С. Руданського різних жанрів сповнені народного гумору, іскрометного дотепу, гострої іронії, соціального викриття, політичної сатири та оригінальності художньої форми, що характеризується веселим і мелодійним римуванням. Саме тому він користується великою повагою читачів не лише в Україні, а й у багатьох інших країнах.

Вже давно твори С. Руданського перетнули кордони своєї батьківщини і влилися у світовий літературний потік. Протягом десятиліття-двох творча спадщина Руданського стає дедалі популярнішою, а його нові твори, віднайдені в рукописах, публікуються один за одним. Особливе місце у творчості Руданського посідає жанр історичної поеми: у 1860 році він пише такі історичні поеми: «Мазепа, гетьман український», «Павло Полуботок», «Велямин», «Павло Апостол» та «Мінік». Вони поєднані в одне ціле і становлять своєрідний «літопис Гетьманщини».

Творчості поета присвячені численні літературознавчі, мовознавчі, фольклористичні та етнографічні дослідження. Вивчення його творчої спадщини розпочалося зі статті М. Драгоманова «Українська література в Галичині в 1875 році», опублікованої в газеті «Київський телеграф». У наступні десятиліття дослідження Драгоманова продовжили: Олена Пчілка, М. Комаров, В. Лукич, М. Левченко, І. Франко та А. Климський.

Більш детальне вивчення творчості Степана Руданського припадає на другу половину XX століття. Однак із сучасної перспективи творчість Степана

Руданського (особливо його історична поезія) [7, с. 275], літературно-критична репутація минулого століття, теоретико-методологічні засади, які були застосовані для осмислення феномену цього поета, видаються маловідомими. З одного боку, творчість письменника характеризується інноваціями аж до створення якісно нового жанру, а з іншого – використанням фольклорних мотивів, які вже багато років існують в літературних творах, як усних, так і письмових. Руданський відомий як автор-новатор, який ввів в широке вживання новий лірико-епічний жанр – розспів пісень.

Лінгвістика-якісно новий жанр української літератури, заснований на поетичній обробці і частковому творчому переосмисленні народних жартів, посмішок і казок. Кількість пісень невелика, вони розповідають про ті чи інші комічні події, кінцівки часто несподівані і гумористичні, а твори зазвичай закінчуються дотепними короткими висловлюваннями. Фрази пісень Руданського містять традицію народної посмішки, яка приваблює нас живою народною мовою, усіяною прислів'ями, приказками та кумедними фразами.

Інтриги можна розділити на 3 групи: ті, які викривають служителів церкви; ті, в яких висміюються характер людей; ті, в яких висміюються спільники «король козаків». Джентльмени, які хотіли поглумитися над козаками і показати перевагу, висміяли, але не досягли успіху.

С. Руданський повернувся до семінарії і почав писати вірші в жанрі романтичної балади («Пограбування», «Вечорниці», «Вовкулак», «Розмай» та ін.). На них значний вплив справив фольклор і Т. Г. Шевченко. У своїй творчості, С. Руданський засудив кріпосне право і перейшов до громадянської поезії. Багато у творчості письменника є оповідання, в яких звертається до історичного минулого «Мазепа», «Павло Полоботок» «Апостол» та інші. Певні частини творчості Руданського складаються з текстів пісень. Творча спадщина автора невелика – понад 30 творів, 15 з яких мають однакову назву «Пісня». Ліризм цих віршів вражає, більшість з них покладені на музику, а деякі також написані самим автором.

Пісні Степана Руданського стали народними, настільки вони всім подобалися. Але це й не дивно, в них відображені прекрасні картини природи, повні печалі твору про кохання, філософські роздуми не залишають читача байдужим. Найвідомішим прикладом поетичної спадщини Степана Руданського є пісня українця «Повій, вітре, на Вкраїну»... «Мене забудь!», «Сиротина я безодний», «Наука». Літературна спадщина С. Руданського є основною і найціннішою частиною, надрукованою тільки після його смерті, а також включає переклади («Слова о полку Ігоревім», «Краледворський рукопис», уривки з «Іліади» Гомера і «Енеїди» Вергілія) [1, с. 36]. Наведено декілька рядків прикладу перекладу «Ілліади»:

*Як Нот, коли гори
туманом укриє
Чабану немилим,
злодію милим,
І ти тільки й бачиш,
як каменем кинуть,
Такая тьма стала
під ногами війська,
І так воно швидко
поле пробігало.
Тільки одні к другим
близько підступили,
Із Троянів перший вийшов
Олександр
У пардовій шкурі,
із мечем і луком.
У руках держав він
два ратища мідних
І страсяв і кликав
лучного з Аргеїв*

*Проти його вийти,
бійкою битись* [12, с. 104-105].

Творчість С. Руданського вивчалася непослідовно і спорадично, але спільними зусиллями кількох поколінь вітчизняних і зарубіжних критиків та літературознавців вдалося намалювати літературний портрет цього видатного митця: Г. Зленко, П. Киричка, С. Кисельова, П. Колесника, М. Перебийніс, І. Приходько, В. Романюк, М. Сиваченко, О. Янук, М. Чубук у своїх публікаціях досліджують художньо-жанрову своєрідність окремих творів поета, хоча часто суперечливо, для багатьох творів цього автора, пропонуються цікаві інтерпретації та робляться спроби визначити місце його творчості в літературі кінця XIX століття.

Однак існує нагальна потреба подати цілісну і внутрішньо несуперечливу характеристику художньої системи письменника та її зв'язку з явищами і тенденціями розвитку тогочасної літератури. Для розуміння художніх феноменів С. Руданського доцільно звернутися до поняття «художній світ» письменника. Цей термін нещодавно увійшов у широкий вжиток, але ще не утвердився як літературознавча категорія.

Степан Руданський збагатив українську художню літературу через переклад. У своїх перекладах він майстерно використовував багату українську лексику, стилістичні засоби української мови, розмаїття форм і поетичних структур. Як в оригінальних, так і в перекладних творах Руданський використовував як літературні, так і фольклорні мовні та стилістичні засоби[2, с.29]. Він надав цим перекладам української ідентичності та зробив їх доступними для широкого кола читачів.

Перекладацька школа С. Руданського сприяла появі видатних майстрів художнього перекладу, серед яких важливе місце посіли: Агатангел Кримський, Іван Франко, Максим Рильський, Дмитро Павличко та інші. Художня цінність творів С. Руданського, як оригінальних, так і перекладних, не викликає жодних сумнівів. Його перекладами користуються і сьогодні.

Художній світ має свою структуру, зумовлену особливостями взаємодії автора (авторської позиції та концепції світу) і персонажів, особливостями наративної форми, часу і простору. Водночас це справді цілісна система, втілена в конкретному творі автора. Творча спадщина С. Руданського аналізується гумором, лірикою, та розкриває особливість та тематичне розмаїття творчості. Літературні дослідники постійно суперечать стосовно робіт та творчій спадщині С. Руданського, тому деякі роботи потребують більше уваги та дослідження.

1.2. Фольклорні мотиви гумористичних творів С. Руданського

Гумористичні висловлювання Степана Руданського явно запам'яталися насамперед українському народу. Дійсно, з щирою посмішкою гумориста С. Руданського не можна не залучити до цих життєрадісних людей. Немає підстав погоджуватися з тим, що поет був першим, хто ввів поняття цього жанру в Україні. Погляди Руданського на поезію відрізняються від поглядів традиційної літератури. Таким чином, термін «підмова» мав загальне уявлення про поезію, тобто Руданський називав все поетичні жанри підмовою і вкладав загальне позначення поезії в це нове утворення. Позицію цього автора мало хто розумів. Особливу увагу приділяла Олена Пчілка, Михайло Комаров та інші. Через свою необізнаність про творчість С. Руданського І. Франко звузив концепцію поета і приписав йому не загальне, а конкретне значення. Авторитет Франка як літературного критика був швидко і майже автоматично підірваний.

Тому дослідники того часу, та й вони самі, і звичайні читачі, всупереч поглядам Степана Руданського, стали називати тільки його жартівливими і жартівливо-гумористичними «прислів'ями». Проте, зовсім не Науково пов'язувати придумані автором слова С. Руданського тільки з його сатиричними і гумористичними віршами. Крім того, семантика цього терміну не має нічого спільного зі сміхом. Руданський дав своєму гумору власну назву «приказки». А пізніше, називати почав «співомовками» та було перенесено тільки на його гумористичні сатиричні твори, а сталося це, мабуть, не з волі автора.

Нарешті, представлена гіпотеза підтверджується рукописним зібранням творів Руданського. Перша збірка поетів, озаглавлений «Зимова козака Гірлянди Руданського» («гірлянди» в перекладі з грецького означає «Степан»/«Стефанос»), не містить навіть одного жартівливого вірша. Тому краще звернутися до прислів'я С. Руданського, авторського погляду, який можна почерпнути при знайомстві з теорією українського сміху про жанр поезії. Гумор Руданського відображає загальну недовіру до тих, хто сам грішний, при цьому навчаючи благочестя і сповідуючись у своїх гріхах іншим («Сповідь», «Не дивуйтесь добрі люди», «Піп на пуші», «Черевики», «Я йду до себе», «Крива жінка» та ін.)

У кожній гуморесці є принаймні 2 персонажі, і розкриваються вони, як несумісні з їх спілкуванням. З погляду лексичного складу (аристократія, циганка, селянка, солдат) і місцевого або національного забарвлення (польська та російська мови введення, діалектика), індивідуалізація мови кожного героя дає життєву силу, легкість обстановки і, крім того, сприяє створенню внесків - господа, священики, таверн, прості солдати, бідні сільські євреї, хитрі, але неприступна циганка. Руданський називав усі свої твори «співомовками», включаючи поетичні переклади. Термін визначається як присвоєний гумористом І. Франко. З тих пір стало традиційним називати твори Степана Руданського «співомовками».

Новий вид гумористичного сатиричного поетичного твору, якого раніше не існувало в українській поезії, появу якого в українській літературі варто зафіксувати, як – гуморески. Співомовки – це коротка поетична історія, заснована на народних анекдотах про панів, священиків, чиновників, крамарів, дурнів, які по дурості несуть тягар приниження, нероби і блукачі тощо. Використовуючи коломийські ритми як найбільш гнучку форму вираження (структура вірша, в якій у кожному непарному рядку по 8, а в парних – по 6 складів), Степан Руданський розкриває широку панораму життя, а характерний Степану Руданському гумор – твір реалістичного викриття.

Кожен твір береться ніби з «вуст народу» у людей різних станових груп (хлібороби, священики, корчмарі, солдати, селяни, наймити), різних національностей (росіяни, українці, поляки, євреї, цигани і іноді німці), поет створив народну інтерпретацію зображених епізодів і характер персонажів. Він ніби сам переродився з людини в казкаря, зовні простого, але дотепного, хитрого і селянського.

*Не судіте, люди!
Ніхто того не відає,
Де по смерті буде ...
Чи у небі, чи у пеклі Скажуть вікувати,
Треба всюди, добрі люди,
Приятелів мати [22, с. 117].*

Потім письменник шукає привід для жартів, що створюють веселий настрій («Чи Далеко до Києва?»), «Скільки душ», «Свиня за свинею», «Вовк», «Жонатий», «Господар будинку» і так далі. У деяких віршах, сама назва піднімає настрій, але є й такі, в яких назва сама розповідає про що в творові хоче написати Степан Руданський. Наприклад, у співучаснику «Пан та Іван в дорозі», це показує, як Пан та Іван легко подружилися та подорожували разом. Джентльмен запропонував селянину спочатку з'їсти частування Івана, а потім перейти до частування його господаря. Але, як завжди, коли продукти Івана закінчуються, джентльмен забуває про свою пропозицію і, щоб не ділитися нею з Іваном, розповідає про мрію свого місто, яке він побудує. Автор розповідає, як Іван старається обдурити пана. Старається показати, що селянини набагато розумніші за лордів, панів:

*Ваша правда, пане!
Я сам бачив, як ви їли
Якісь марципани...
Та й дивлюсь, що не голодні,
Маєте закуску,
Та до печі помаленьку*

Та й стеребив гуску![22, с. 124]

Руданський пояснює в своєму віршові, як Іван багато разів дурить джентльмена, але читача це не турбує у всьому винні селяни. Крім того, ясно, що симпатії автора не на боці лорда, тому що Іван, на відміну від майстра, не хоче нікого дурити, він буде з радістю і чесно діяти, але кожен раз майстер карає людину, яка хотіла сам обдурити селянина, тому що розуміє, що такого дворянин не може.

Гуморески С. Руданського сповнені цікавих деталей і подробиць, характеристик соціальних і національних типів та темпераментів, розмаїттям зображуваного світу. У коротких уривках поет поєднує багато мотивів, засобів і посилок на природну основу дії. Прислів'я відображають офіційно пропаговані забобони та поширену народну недовіру до зручності сенсу певних інституцій, а відтак свідчать про вищий характер духовної свободи в тогочасному суспільному середовищі, ніж у попередні епохи. У сукупності вони утворюють широку, хоч і мозаїчну, панораму системних суперечностей людського життя. Для цих творів характерна єдність стилю та авторської позиції. Оповідь загалом об'єктивна, а комізм впливає із ситуацій, дій і вчинків самих персонажів, часто міститься в монологіях і діалогах героїв.

Співомовки С. Руданського вирізняються своїм особливим обличчям та актуальністю. Тематично це дуже різноманітна художня модель світу, побаченого крізь призму сміху. Важко знайти явище буття, яке б не опинилося на вістрі дотепної, а подекуди й гостро сатиричної мови поета.

Створюючи «співомовки», С. Руданський узагальнив життєвий і поетичний досвід людей. Їхня ритмічна композиція (народні коломенські вірші) дуже прості, і «співомовки» не повторюють народні пісні чи вірші Т. Шевченка. Степан Руданський писав цікаво, незвично для української літератури, давав зрозуміти, що його творчість унікальна, варта вивчення та дослідження.

1.3. Своєрідність художнього моделювання картини світу в творчості С. Руданського

Вивчення творчості письменників доби реалізму має давню історію і певну національну традицію. На сьогодні існує потужна база для з'ясування питання про виникнення, розвиток і характер цього літературного напрямку. Тому пропозиція вивчати реалістичні твори з перспективи модерністського періоду може здатися дивною. Це пов'язано з тим, що сучасне літературознавство ґрунтується на такому розумінні художнього процесу, яке дозволяє говорити про твір як про прояв внутрішнього «Я» письменника.

Якщо попередній літературознавчий метод дозволяв говорити про художній світ твору з описової точки зору, то тепер він є нічим іншим, як проявом власної позиції автора щодо художньої реальності. Сучасні дослідження жанрової та композиційної своєрідності творів мистецтва представляють собою новітні модифікації такої системи. Це безпосередній об'єкт сучасного літературного процесу інтенсивного розвитку новітніх тенденцій в аналізі реалістичних творів і в теоретичних аспектах цієї галузі.

У процесі розвитку реалістичної літератури змінювалися її складові, співвідношення та ієрархії. Слід простежити зміни в зображенні буття у творчості С. Руданського та проаналізувати його основні теоретичні та критичні джерела для вивчення його творчості. Це допоможе з'ясувати загальну картину моделювання художнього світу та визначити основні положення в публікаціях, присвячених спадщині С. Руданського.

Гумористичний світ передбачає посмішку, дружній жарт і проявляється у висміюванні лише часткових частин людського характеру і в цілому позитивних явищ. Сучасну літературознавчу методологію розвитку вчені відносять до новітнього типу образного мислення і в синтезі стародавніх традицій розглядати можна смислове навантаження лінгвістики С. Руданського буде розглянута в зв'язку з новими уявленнями про людину, його внутрішній світ, особистісних і соціальних рефлексіях.

Синтез художніх особливостей і різноманітність гумору сформує основний матеріал для здійснення системного аналізу твору. Теорія інтертексту виникла в кінці ХХ років 60-го століття, коли саме поняття інтертексту перетворилося в один із символів сучасної лінгвістичної термінології в кінці 90-х років. Інтертекст або міжтекстова природа найчастіше трактується як характеристика того, що один твір мистецтва асоціюється з іншим працювати чи не працювати. І на перетині цих асоціацій виносяться судження про художню своєрідність аналізованого твору, стилістичних прийомах автора, його філософському баченні, втіленому в літературних творах. Історія літератури, формальний рівень тексту безперервного доказу існування, і це працює до певного звучання, даючи різним періодам інтерпретуватися по-різному.

У гумористичній спадщині Степана Руданського читач не зустрічає відкритого зв'язку, простежується тільки закритий тип. 1. Одним з видів закритого інтертексту є прихована цитата твору. Таке явище називається у С. Руданського «Козацький розмах» і це подібність римованих рядків у гуморі «Боровиковського» «Пан і селянин». В С. Руданський: *«Ви не перший, з ким я н'ю», я вже багато н'ю»*[22, с. 117], відповідно, Боровиковський: *«Чого я не пив, чого я не їдав»*[40, с. 108]. Такі приклади ілюструють історичну практику офіційного вставного слова, який можна визначити як пряме цитування тексту.

В даному випадку необхідно звернутися до вказівних та виголошених текстів, оскільки гумористичні включають в себе образи і сюжети, взяті з творів їх попередників, поміщені в новий контекст літературних творів. У літературі в цілому такі твори досить оригінальні. Очевидно, що таке переміщення від однієї структурної поверхні до іншої створює, за словами Ю. Крістевої, ефект «подвійного прочитання».

Гумор С. Руданського включає в себе образи злодіїв, скупців, священників, селян і панів, які з'являються в жартах Боровиковського. По сюжету, С. Руданського текстуальність піднімала в основному локальні соціальні проблеми (пияцтво, злодійство, жадібність). Це можна простежити за жартами Л. Боровиковського. Наприклад, у творі «Злодій» постає картина здатності винного

доводити протилежне. Схожа історія є в гумористичних «Дві рабині» С. Руданського, «Хто винен», «Циганка з огірків».

У Поджо Браччоліні «Жалоба принесена Фачіно Кане, стосовно пограбунку», мотивом для крадіжки з'являється (Крадіжка Дублянки солдатами Fасіno), є схожий сюжет в гумористичній Руданського «Пан і Іван в дорозі», де Іван хитрістю забирає у джентльмен мішок, та їсть все, що в ньому було. Plint називає цей вид інтертекстуальності структурним, коли передається певна структура, на противагу міжматеріальної текстуальності, коли сам текст передається в різних формах.

Різноманітність міжструктурних текстів набувають твори, формально схожі з іншими формами тексту. Більшість творів письменника побудовано у формі діалогу. Завдяки викладу в такому форматі С. Руданський розкриває локальні проблеми реальності того часу. Аналогічна композиція гумористичних творів була створена Л. Боровиковським, Л. Глібовим. Використання цієї форми заряджає творчість енергією і дозволяє використовувати гумористичні твори для постановки в театрах, кіно.

С. Руданський не називає імені головних персонажів, але завдяки діалогу в уяві адресата з'являється реальна людина. Письменник розширює діалог, наближається до монологів, і головне – висвітлюється мораль.

Новою формацією жанру гумору є збереження іноземних слів і фраз в українському тексті: «*Duren ze ty za to jestes!*»[22, с. 116]. Як правило, це типовий прийом при спілкуванні представників різних культур, коли запозичуються нові концепції. Але якщо деякі письменники намагаються «націоналізувати» елементів тексту іноземною мовою, то іншим, і С. Руданський був особливо послідовним ось і дав оригінальну графіку на іншій мові, тому що він живе в багатомовному середовищі, і змішуючи елементи тексту в різних іноземних мов було для нього природним.

Між текстами спостерігаються явища, наприклад, в наявності фрагментів, які можуть бути компонентами інших текстових структур, таких як ім'я героя, використання назви твору і т.д. традиційні імена Іван, Хома, Герасим і Микита

зустрічаються в творах «Поп на пущі», «Черевики» і «Кому боляче», «Окуляри», «Одруження». Хоча така інтертекстуальність здається несвідомою та автоматичною, вона відображає факт навмисного використання або продовження традицій своїх попередників. Загалом, суть заголовка часто зводиться по суті до тексту через деяке узагальнення, насиченість та використання фраз, вже відомих з інших текстових структур.

Серед текстів є назви міст, національностей та соціальних верств населення. Письменник згадує Київ («Чи Далеко до Києва?»), Польщу («Хмельницький і ляхи»), Париж («І що тепер буде?»). Майже у всіх роботах згадуються «євреї», «ляхи», «турки», «москалі» та «українці».

Мовні кліше, характерні для структур минулого, які були популярні в країні, також містять Символи між текстами, оскільки є прямі цитати:

«Тому що мені це подобається... – каже Піп. –

«Або у вас немає сорому»[22, с. 254]

«Або, точніше, джентльмен, який його вкрав, я вкрав його, Ваша честь»
[22, с. 275].

Під час написання тексту, автор використовує короткі мінімалістські форми: «Якби тільки душа була чиста», «Ваша правда, сер», «Побойтеся Бога». «Тільки ти сяєш, але в тебе немає тепла».

Такі відносини між текстами притаманні багатьом художникам, які знаходять зв'язки між текстами різної природи, такими як Біблія, мова тощо, для С. Руданського посилання на біблійні тексти має відкритий характер.

Таким чином, наведений приклад показує, скільки квазіінтертексту присутнє в гуморі Руданського. Це включає, зокрема, використання іноземних мов і фраз, заголовків, традиційних назв, сюжетів, мовних банальностей і мінімалістських форм.

Порушення встановленого художніх норм, синтез реальності та ігор з елементами різних символічних структур є результатом роботи, визначає взаємне текстологічного характеру Руданського гумор – який є одним з головних

особливостей його творчості, в результаті якого неоднозначне сприйняття роботи.

С. Руданський вплітає в текст мотиви зради, бажання розбагатіти, пияцтва і соціальної нерівності, які неодноразово інтерпретувалися в літературі, Святому Письмі і народній творчості. Але добре відомо, що сила його авторського таланту полягає в створенні нової оригінальної комбінації старих кодів і формул і адаптації старих текстів до потреб нової епохи.

С. Руданський зміг змінити їх в гумористичній формі, підкресливши і одночасно нівелювавши ці явища для сучасного суспільства. Вони перестали сприйматися як головний пріоритет. У той же час переплетення між текстами цих мотивів може бути неусвідомленим і випадковим, тому вони не обов'язково забезпечують спільність тим і образів нових текстів, наприклад, існування мотиву зради показано як своєрідне переосмислення символів, відомих з давніх часів.

Сучасний стан літературного процесу та розробка новітньої методологічної бази дозволяють говорити про історико-літературну взаємодію зарубіжних та українських творів останнім часом теорія компаративістики набула важливого звучання. «Компаративістика» (лат.: порівнюю) – це порівняльне вивчення фольклору національної літератури, процесів їх взаємозв'язку, взаємодії та взаємовпливу, засноване на «порівняльно-історичному підході» [32, с. 116]. Цей метод у філології був розроблений у XIX столітті під впливом філософії позитивізму. Він був запропонований німецьким лінгвістом Теодором Бенфеєм (1809–1881) і заснований на теорії «запозичення». Прихильники цього методу вивчають той чи інший мотив, образ і простежують їх долю в літературі різних народів і епох.

«Предметом порівняльного дослідження є генетика, генетичні контактні збіги (аналогії) у національній, регіональній та світовій літературі. Вивчаються форми зовнішнього і внутрішнього контакту, впливу, рецепції між літературами, посередницькі функції художнього перекладу» [32, с. 116–133].

Зарубіжна література в середні століття була тісно пов'язана з фольклором, в якому зображувалася дійсність, побут, повсякденне життя, абсолютно новий тип героїв - простолюдинів. Її позитивний образ-городянина і селянина – відображає характер реалістичної української літератури.

Найулюбленіший жанр міської літератури – це невеликий поетичний розповідь народного походження про цікаві події. У Франції його називали «Фабріо», а в Німеччині – «Шванк». Фабліо – схожий на антирелігійний гумор Руданського, висміюються пороки ченців і священників усіх рангів («Воля осла», «Священик у ларі з-під сала»).

Від самого початку творчість С. Руданського отримала неоднозначні відгуки, була відкинута як унікальне мистецьке явище і довгі роки не привертала до себе уваги. Першим дослідником, який почав вивчати творчість письменника, був Іван Франко. Через багато років після смерті поета, коли І. Франко опублікував шостий і сьомий томи свого зібрання творів Руданського, він запропонував усім, хто, можливо, ще має неопубліковані твори чи листи поета, надіслати йому або оригінал, або копію.

Серед відомих людей лише М. Драгоманов одразу розпізнав непересічний талант автора співу і надав йому беззастережну підтримку. Думка Драгоманова про С. Руданського як новатора особливо цікава тим, що через чверть століття після його смерті питання про оригінальність його твору викликало інтерес ентузіастів. Відомо, що він вирізнявся з-поміж низки епігонів, про яких говорив глузливо, які були невідомими, але талановитими письменниками.

Поезія Руданського заслуговує на завершення романтизму, який зародився в Харкові ще до Тараса Шевченка, але отримав подальший розвиток з його появою, яку І. Франко вважає своєрідним «переходом від першого культурника до вільної і чистої ліричної музи Тараса Шевченка»[10, с. 37].

Важко не погодитися з такою думкою Івана Франка. Дійсно, літературний та офіційний авторитет Тараса Шевченка в українській літературі першої половини XIX століття послужив своєрідним каталізатором для активізації процесу внутрішнього дозрівання.

Не слід, однак, забувати, що Тарас Шевченко писав твори з яскраво вираженим політичним забарвленням, не турбуючись про царську цензуру. І всі ці твори стали надбанням так званої «таємної літератури», доступної вузькому колу людей: для більшості українських поетів 50-х – початку 70-х років, у тому числі й для С. Руданського, заборонений Тарас Шевченко був майже невідомий. Він був маловідомим або навіть невідомим.

Перше місце епігона після Тараса Шевченка І. Франко віддав П. Кришу. Потім він назвав «малу плеяду натури»: імена П. Огієвського-Окоцького, П. Чубинського, В. Криша, О. Чудзівінського та С. Руданського.

Це була очевидна помилка, яку виправив сам І. Франко. Адже не всі сучасники і наступники Т. Шевченка були його законними синами; М. Драгоманов «багатьох поетів 50-х і 70-х років списав як мертвих» і серед багатьох інших виділив С. Руданського. Він пише: «С. Руданський був одним з небагатьох новітніх малоросійських поетів, що мали справжній талант торкатися нових тем, а не тільки тих, що їх підхоплювали Шевченкові попередники та наслідувачі»[22, с. 547].

П. Колесник, І. Піргук та Ю. Цеков спробували розглянути творчість цього письменника як мистецьке явище та оцінити її в контексті розвитку української літератури загалом. Дослідники аналізували твори в реалістичному ключі та зосереджували увагу на таких питаннях, як взаємовідносини людини з навколишнім середовищем та вплив соціально-історичних умов на формування психічного світу особистості загалом; відомо, що С. Руданський писав свої твори в період реалізму, але метою цього напрямку, на відміну від романтизму, було усвідомлення та аналіз закономірностей, а письменник шукав об'єктивні принципи, та безпосередньої достовірності світу.

М. Сиваченко, В. Слапчук, О. Янук та М. Яценко вивчали твори Руданського від часу їх написання, акцентуючи увагу на їх зв'язку з античністю та порівнюючи з творчістю зарубіжних авторів. Дослідники відзначили вплив оточення, політичного розвитку країни та причини написання кожного шедевра, а також намагалися показати розвиток творчості поета протягом усього його

життя. У 1956 році вийшла монографія І. Пільгука «С. Руданський», в якій він підкреслив важливість творчості поета і спробував виокремити всі його твори поетапно, розмежовуючи жанри поезії.

Перша згадка про С. Руданського в критиці дуже коротка: у статті про український літературний рух, опублікованій в італійському журналі «Revista Eugorea» у 1873 році, про нього згадує М. Драгоманов. Того ж року львівська газета «Правда» опублікувала переказ цієї статті. Стаття містила загальну інформацію про літературні новини і лише згадувала назву твору Руданського. Однак М. Драгоманов, який висвітлював розвиток української літератури, не міг об'єктивно оцінити поезію Руданського. Він також не знав про незначну кількість його віршів. У 1985 році вийшла монографія В. Герасименка «Степан Руданський. Життя і творчість», комплексне дослідження життя і творчості поета, аналізує його ліричні та гумористичні вірші, балади, поеми, переклади та переспіви.

Автор виокремлює поетичні жанри творчості Руданського: балади, лірика, вірші, співанки, прислів'я, приказки, драматургія, переклади та переспіви. Критики аналізують кожен твір з точки зору текстуальності, висвітлюючи мотиви написання та фольклорну основу твору. Цінність цієї монографії полягає в тому, що дослідниця чітко розмежовує кожен період життя письменника та причини написання твору. Підкреслює, що літературні інтереси та смаки поета формувалися під впливом народної творчості, а також українського, польського романтизму.

У монографії відкрито невідомі сторінки біографії поета, запроваджено компаративний та інтертекстуальний підхід до аналізу його творчості, розроблено класифікацію поетичних жанрів. У статті М. Сиваченко «До компаративного вивчення гуморески С. Руданського «Господь дав» сюжет твору порівнюється зі шванками Штрінкера, Шаміссо та Поджо Браччоліні. Автор розглядає взаємозв'язок змісту і форми, походження гумористичного сюжету, типологічні та індивідуальні риси, чим робить вагомий внесок у вивчення творчості С. Руданського.

У журналі «Розбудова держави» (1996) В. Погребенник подає короткий огляд творчості С. Руданського і робить спробу проаналізувати його творчість з точки зору сучасних літературознавчих тенденцій. Автор вводить поняття «фантастика», притаманне творчості поета, та наголошує на патріотичному характері художньої творчості С. Руданського. Загальну оцінку творчості автора та спробу визначити її художню своєрідність знаходимо у працях М. Гончара, М. Перебийноса, В. Порєбенника, І. Романюка та В. Слапчука. Літературознавці поступово почали утверджувати думку про неоднозначність текстів С. Руданського, їхню "заготовленість" і певну "приховану таємницю", що вимагає особливо уважного прочитання.

На сьогодні в українському літературознавстві зроблено спроби сформулювати загальні ідеї та концептуально значущі підходи до вивчення творчості С. Руданського, виявити певні особливості його поезики, запропонувати різні інтерпретації найвідоміших творів та з'ясувати роль і місце цього письменника в історії української літератури. Спроби зробити це вже робилися. Однак ці міркування мають фрагментарний характер і не складають цілісної картини художнього світогляду С. Руданського. Моделювання художнього світогляду С. Руданського. Тому актуальним і нагальним завданням сучасного літературознавства є наукове осмислення художньої системи митця та її характеристика у взаємозв'язку з трансформаційними процесами, що відбувалися в літературі.

Для з'ясування основних особливостей художніх явищ С. Руданського та філософсько-естетичних засад його освоєння буття, варто звернутися до таких понять, як «художній світ» та «художній світ митця». Сучасні дослідники, які спираються на ідеї М. Бахтіна, Д. Лихачова, О. Скахтимова, висловлюють цілком слушне твердження про те, що художній світ С. Руданського, створений письменником у своєму літературному творі, є моделлю Всесвіту, «Всесвітом у мініатюрі».

Водночас варто говорити про художній світ письменника, який слід розглядати як інтегральну категорію, втілену в художній творчості, результат

діяльності письменника, плід письменницької уяви, реалізацію творчого потенціалу письменника; Р. Гром'як та Ю. Ковалів у «Літературознавчому словнику-довіднику визначають це поняття як» "створену уявою автора і втілену в тексті твору образну картину, що складається з подій, персонажів, їхніх висловлювань та виражених ними психічних явищ (ідей, думок, переживань тощо)».

Художній світ персоніфікований автором (творцем), наділений просторово-часовими вимірами, упорядкований композицією твору відповідно до авторського задуму, але співвіднесений із суб'єктивною, соціальною та психологічною реальністю. У цьому сенсі художній світ є ментальним та інтенційним утворенням з власною логікою; художній світ трактується як вторинна, художньо-естетична реальність, що має духовний та вигаданий характер. Художній світ конкретизується передусім щодо його суб'єкта (художній світ митця) та форми його конкретизації (світ художнього твору).

Художній світ у літературному творі - це або щось нескінченно близьке до видимого, дане нашим органам чуття (але існуюче лише в нашій уяві, збудженій словами та образами), або це фантазія, дивне переплетення уяви і реальності, мрій та ілюзій [32, с. 730], але й опосередкована мовою - від автора до сприймача та їхньої співаючи). Цей художній світ може мати часові та просторові параметри. Знову ж таки, він максимально наближений до реальної ситуації часу і місця, зітканий з різноманітних переплетінь, зміщень і переміщень у часі та просторі. Крім того, на думку М. Бахтіна, художник має два плани свого художнього світу. Вчений виокремлює три типи "взаємовідносин" між ними.

Перший тип – це «авторська» картина світу, тобто автор бачить світ очима героя і переживає події життя героя лише зсередини; другий - протилежний: автор домінує над героєм і, відповідно, авторське ставлення до героя частково відображає авторські погляди; третій тип – це «художня» картина світу. І третій тип – «протагоніст сам собі автор і розуміє власне життя естетично, так, ніби він грає роль». Таким чином, у художньому світі твору свідомість і чуттєвість автора поділяються на «своє» і «чуже».

Літературні твори містять пластичні та непластичні елементи. Система пластичних елементів складає художній світ. Він складається з речей, явищ, осіб, ситуацій і стосунків, які виражаються, описуються і створюються за допомогою слова. Все це разом складає систему пластичних елементів, тобто художній світ.

Літературознавці підкреслюють, що для правильного розуміння тексту читачеві особливо важливо розуміти форму, жанр і стиль художнього твору, відрізняти художні образи від реальності та усвідомлювати їхню умовність. У зв'язку з цим здатність читача розрізняти художні та нехудожні тексти є ключовою умовою для розуміння художнього твору.

Поряд із поняттям «літературний твір» у критичній та науковій літературі використовується лексема «світ» у поєднанні з низкою інших дескрипторів, таких як художній, поетичний та внутрішній світ твору. Спробою дати наукове обґрунтування існуючому в літературознавстві метафоричному визначенню художнього твору як «особливого світу» є стаття «Внутрішній світ художнього твору».

На думку автора, внутрішній світ має свої часові, просторові, соціальні, економічні та інші закономірності. «У художньому творі», – зазначає науковець «Не психологія окремих персонажів, а загальні закони психології підпорядковують собі всіх персонажів і створюють те «психологічне середовище», в якому розвивається сюжет», на думку науковця, поет творить власну сутність у рамках поетичних творів, які підкоряються його власним законам.

«Поетичний світ» не є продовженням «літературного твору», а самостійним і автономним поняттям, що становить особливий об'єкт наукового дослідження. Поетичний світ – це картина світу в людських емоціях і рідше у формах.

Новий тип літературного мислення, відкритий письменником, не з'являється раптово ні в його власній творчості, ні в літературі загалом. Він підготовлений попереднім художнім розвитком. Внутрішній світ словесних творів мистецтва (літератури і фольклору) має художню цілісність. Окремі

елементи відображеної дійсності пов'язані між собою в цьому внутрішньому світі в певну систему, художню єдність.

Вивчаючи відображення дійсності у світі художніх творів, літературознавці часто обмежують свою увагу правильністю зображення тих чи інших явищ дійсності у творі. Літературознавці часто звертаються за допомогою до істориків, щоб визначити достовірність зображення подій минулого, до психологів і навіть психіатрів, щоб визначити достовірність зображення психічного життя персонажів, до географів, зоологів, астрономів тощо.

Водночас помилка літературознавця, який вказує на різного роду «вірність» і «невірність» у зображенні письменником дійсності, полягає в тому, що він розмежовує реальний і вигаданий світ, тим самим роблячи їх непорівнянними. Адже необхідно не лише констатувати факт відмінності, а й дослідити, чим вона зумовлена і як побудований внутрішній світ твору. Специфіка художніх творів одного автора чи літературної течії іноді може бути діаметрально протилежною. Тобто, в певних частинах внутрішнього світу занадто мало цієї різниці і занадто багато точного відтворення дійсності.

Кожен художній твір відображає реальний світ під власним творчим кутом зору, який у зв'язку зі специфікою художнього твору, і перш за все в його сукупності, є предметом всебічного вивчення. Вивчаючи відображення дійсності у творі мистецтва, не можна обмежуватися питанням «істинно» чи «хибно» і вихвалити лише точність і правильність. Внутрішній світ художнього твору також має взаємозалежні закономірності, виміри та зміст.

Внутрішній світ твору мистецтва не є автономним, він залежить від реальності і відображає реальний світ, але його перетворення є цілісним і цілеспрямованим. Світ художнього твору – це результат активного перетворення дійсності. Це не психологія окремих персонажів, а загальні закони психології. Моральний вимір світу художніх творів також дуже важливий і має пряме значення. Наприклад, середньовічний світ творів знає абсолютне добро, тоді як зло є відносним.

Таким чином, моральний світ художньої літератури постійно змінюється з розвитком літератури. Для романтичних творів характерні спроби виправдати зло, знайти об'єктивні причини зла, розглядати зло як соціальний чи релігійний протест. У класицизмі зло і добро ніби панують над світом і набувають виразного історичного забарвлення. У реалізмі моральні питання пронизують повсякденне життя і постають у тисячах аспектів. «Будівельний матеріал» для побудови внутрішнього світу кожного твору береться з навколишньої дійсності, але художник творить світ відповідно до власних уявлень про те, яким він був, є чи має бути.

Опосередковано, через бачення і художнє сприйняття митця, і безпосередньо, коли художник несвідомо переносить реальні явища і сучасні йому поняття у створюваний ним світ, не надаючи їм художнього значення.

1.4. Історія створення історичних поем С. Руданського. Їхній внесок в українську літературу

Ім'я поета Степана Руданського посідає важливе місце в українській літературі та фольклорі. Шлях Руданського до того, щоб стати знавцем української літератури, був довгим і важким. Говорячи про витoki творчості

Руданського, не слід забувати, що вже на порозі семінарії у нього було цілком свідоме ставлення до рідної мови, розуміння її значення для культури народу, глибокий і нетрадиційний інтерес до усної народної творчості і перші самостійні спроби написання віршів. Степан Руданський належить до покоління середини XIX століття, яке намагалося знайти себе в різних сферах життя – природничих науках, літературі, громадській діяльності та ін.

Народився в січні 1834 року в Хомчинцях на Вінниччині (нині село Руданське, Жмеринка). Батько Степана був православним священиком, тож хлопець перебував у відносно привілейованому становищі на той час, але традиційно був зобов'язаний наслідувати професію батька [2, с.76].

Тим не менше, після закінчення Шагородської бурси та Кам'янець-Подільської духовної семінарії 21-річний юнак вступив до Петербурзької медико-хірургічної академії. Ще в семінарії Степан Руданський захопився «поезією» і серйозно зайнявся збиранням та вивченням народної творчості, продовжуючи цю діяльність і після закінчення навчання.

Вступ до Медико-хірургічної академії привів Руданського до конфлікту з батьком і змусив його заробляти на життя в столиці імперії. Бідність і туберкульоз, який він розвинув у суворому кліматі Петербурга, переслідували Руданського до кінця його життя. На початку 1850-х років у Кам'янці Руданський захопився не лише вивченням і систематизацією українського фольклору, а й власне поезією.

Більшість його оригінальних творів були написані між 1851 і 1861 роками. Про шість років, які Степан Руданський провів у Санкт-Петербурзі, відомо небагато. Однак ціною, яку він заплатив, було погіршення стосунків з батьком, який раз і назавжди виступив проти вибору сина. Батько, Василь Руданський, був розлючений і звинувачував Степана в тому, що той надсилає гроші до Петербурга. Він навіть заборонив Степанові писати листи рідною мовою: «Хочеш писати листа, то пиши пошаною, а не малоросійською». Але син не піддався і на це: «Батько наказував мені писати по-малоросійськи, але в мене був дід і прадід - вони не наказували мені писати по-малоросійськи, батько не слухав би моєї рідної мови, а після моєї смерті, може, 16 мільйонів моїх земляків послухають моєї рідної мови» [39].

Творчість Степана Руданського посідає важливе місце в історії української літератури: у середині 1950-х років, у важкий період духовного мовчання після розгрому Кирило-Мефодіївського товариства та арешту й заслання Шевченка, Руданський увійшов у літературу і відкрив нові шляхи. Його поезія була оригінальним явищем в українській літературі шевченківської доби [8, с. 137].

Степан Руданський одним із перших виявив серйозний інтерес до народної творчості, яка зародилася й існувала на цій території, що представляла

великий історичний та етнографічний інтерес і славилася своїми мальовничими краєвидами та мелодійними піснями. За часів Богдана Хмельницького на цій території точилася боротьба за соціальне та національне визволення і спалахнуло селянське повстання під проводом народного героя Устима Кармалюка.

Для Руданського народні записи були засобом дослідження життя народу та джерелом натхнення для власної творчості. Народна поезія вплинула на стиль та ідейне спрямування творчості поета, стала джерелом сюжетів і скарбницею образів, лексики та метрики. Засоби використання фольклору були дуже різноманітними: стилізація в ліриці (настрої, образи), використання сюжетів у піснях з характеристикою, використання характерного для українського фольклору гумору, пряме цитування та відтворення народних пісень у драматичних творах (п'єса «Чумак») [15, с. 10]; ознаки народнопоетичної творчості присутні в історичній поезії С. Руданський вирізняється як в аналізі форми своєї творчості, так і у визначенні оцінки діяльності видатних історичних постатей.

С. Руданський присвятив кілька пісенних поезій українській минувшині, оспіваній особливо поетами-романтиками. Ця тема широко і глибоко відображена у творчості Т. Шевченка, П. Крижа, М. Костомарова, М. Старицького та багатьох інших українських письменників.

Художньо осмислена вона також у віршах С. Руданського «За могилою» (1857), «Пісня» («Гей, браття козаченьки, сідлайте коней») (1857), «Пісня Хмельницького» (1857) та ін.[18, с. 8]. На час повернення Тараса Шевченка із заслання та його інтернування в Петербурзі суспільно-політичне життя в столиці, як і в усій Російській імперії, вирувало з новим піднесенням та інтенсивністю.

Волелюбність і прагнення до свободи стали настільки сильними в народі, що царський режим був змушений звільнити селянство від кріпацтва. Саме існування великого кобзаря вплинуло на прогресивну інтелігенцію, особливо українську, яка почала замислюватися над долею власного народу та його трагічною історією. Царський режим сам сприяв цьому, неодноразово видаючи

укази про заборону української мови та культури [6, с. 204]. Все це було добре відомо студенту Петербурзької медико-хірургічної академії Стефану Руданському.

Вдумливе сприйняття Руданським української історії та її відносин з Росією та іншими країнами привело його до написання шести історичних поем лише в 1860 році: «Мазепа, гетьман України», «Іван Скоропада», «Павло Полуботок», «Вельямін», «Павло Апостол» та «Мінік». Ідея Івана Франка написати поетичний літопис Гетьманщини була сміливою. В історичному вірші «Іван Мазепа» письменник гарно змальовує гетьмана:

*І коли ми позабудем
Свої жалі, муки,
Нас довіку не забудуть
Наші діти, внуки;
А коли ми не захочем
За дітей подбати,
То будемо як останні
Довіку прокляті!* [31, с. 157]

У вірші С. Руданський не засуджує гетьмана, а навпаки, старається підтримати, навіть тоді, коли Іван Мазепа підписав мирний договір зі шведами, а все для того, щоб знищити москалів, щоб Україна була вільною та Незалежною Державою. На жаль, більшість істориків засуджували такі вірші, але в сучасному світі, після дослідження «правдивої історії» більшість дослідників підтримали С. Руданського:

*Поглядає як голубка,
Ходить як лебідка,
А бігає та літає,
Як та перепілка* [31, с. 155].

В оповіді події переплітаються з сценами особистого життя І. Мазепи, та його стосунками з донькою генерального судді. У третьому розділі письменник описує як гетьман разом з поляками програє битву під Полтавою:

*З жалю умліває.
І захопив землі жменю,
На коня піднявся
І, як кинув Україну,
Сльозами залявся [31, с. 174].*

Дані речення у віршові говорять про те, що гетьман має сильний характер, який здатен подолати будь-які труднощі на шляху. Передаючи булаву Пилипу Орлику, І. Мазепа тужить за Україною:

*Бодай же ти, Скоропадо,
Ще маленьким згинув,
Що ти своїх українців
Серед поля кинув!
Бодай же ти, Скоропадо,
Не діждався смерті,
Коли пустив кілька тисяч
Із голоду мерти! [31, с. 163]*

Образ гетьмана Скоропадського наближена до оцінки діяльності Скоропадського. Через бездіяльність гетьмана, було втрачено гетьманську державність:

*Тепер годі, все пропало
Усе через мене!
Прости мене, Україно,
Прости, моя нене! [31, с.165]*

У виконанні Руданського вийшло щось надзвичайно елементарне, з малою поетичною стійкістю», «малохудожній» твір, «некритичний переказ епізодів з

«Історії Малоросії» Д. М. Вантиш-Каменського [12, с. 43]. І. Франко зазначає, що вона «цікава як історико-літературне джерело для того, чим займалися молоді студенти-медики в Петербурзі в той час [1860–1861 pp.]» [37, с. 69].

Деякі літературознавці відзначали, що письменникові «не вдалося намалювати в цих віршах правдиву історичну картину і показати народні маси в історичній боротьбі», що «поет замінив зображення історичних подій біографічними нарисами окремих життів, і що багато епізодів не відповідають дійсності», що «вірші про минуле України та її стосунки з Росією перекручено» [9].

Поезії Степана Руданського дуже цінні, особливо з використанням історичних сюжетів часів Гетьманщини («Мазепа, гетьман України», «Павло Полуботок», «Павло Апостол», «Іван Скоропада», «Велямин», «Мініх»). У них поетові вдається до стилізації, використовуючи українські народні пісні як взірць українського духу. Наступна історична поема С. Руданського «Іван Скоропада» була створена 6-7 червня. Назва його попереднього твору «І. Мазепа, гетьман України» була посиланням на І. Мазепу як політика.

Якщо в центрі уваги був І. Мазепа як політик, то, змінюючи справжнє прізвище нового гетьмана І. Скоропадського на Скоропад, автор підкреслює своє і народне ставлення до нього. І. Скоропадський був гетьманом близько 14 років, але його діяльність не додала нічого позитивного для України. Обраний на цю посаду за домовленістю з Петром I, він виявився безвольним і нерішучим.

Під час його перебування на посаді гетьмана, цар підтвердив умови договору 1654 року, всі вони залишилися в силі. Договір так і не був виконаний. Для нагляду за гетьманом І. Скоропадським було призначено два полки царських воєвод, які, на відміну від рішучих дій свого попередника, не стали боротися за відновлення втрачених прав і суверенітету України. Його нерішучість призвела до поступової втрати гетьманської влади. Фактично, за часів його гетьманування «московська рада вже керує Україною», а «цар відібрав гетьманські права, залишивши гетьману лише бунчук і булаву».

Таким чином, гетьман є символом влади, але не самою владою. Країною керує царський намісник та його політики, одним з яких є Вельямін. А міняйли та шафіри, яких гетьман найняв для себе і скупив разом із землями та містами, зацікавлені лише у власному збагаченні. Родючі землі в Україні роздають російським аристократам та іноземцям. Гетьман отримує накази відправити десятки тисяч козаків на будівництво нової російської столиці чи каналу Радга, або на військові операції, де вони масово гинуть на користь інших.

Все це відображено в цій унікальній за своєю структурою поемі. Сюжет розгортається через окремі історії про події в Україні та діалог між сучасним гетьманом І. Скоропадським і майбутнім гетьманом П. Полуботком. Через ці історії та діалоги, а також монологи персонажів вимальовується візуальна картина поневоленої козацької України. Царський уряд через бездіяльність законно обраного, але призначеного гетьмана нещадно принижує і гнобить козаків, українців та їхню країну. Тому що вони вважають, що Україна не може існувати без Росії: «Москва каже, що Україна не може жити без Москви».

У першій поемі підкреслюється прагнення Мазепи досягти своєї мети – повернути Україні права, передбачені Переяславською угодою, і гетьман постає як патріот батьківщини, тоді як Ігор Скоропадський зображений звинувачувально. С. Руданський використовує гумор, сатиру, зневажливу інтонацію та відповідну лексику, різноманітні епітети та негативні порівняння («сова сидить на камені, очима тріпоче», «дурний гетьман», «гидота» тощо), а для характеристики Ігоря Скоропадського використовує елементи негативної образності.

Образ гетьмана тісно пов'язаний з оцінкою діяльності, точніше бездіяльності гетьмана, висвітлений у народній творчості, усній традиції, піснях та уявленнях про козацтво і гетьманство, а також із засудженням самого козацтва, побудованим в традиції народних прокльонів: і останньою частиною вірша, надзвичайно органічно пов'язана з оповіддю в цілому. Коли гетьман знаходить причину української трагедії у власній бездіяльності, він нарешті, хоч і з запізненням, але кається. Він, нарешті, хоч і з запізненням, але кається, що

також написано в стилі народної пісні: «Правда, що за І. Скоропадського, внаслідок його недолугої політики, було втрачено рештки гетьманського національного становища на Україні».

Наступний вірш, «Павло Полуботок», був написаний С. Руданським за один день 8 червня і присвячений гетьману, який був обраний після І. Скоропадського:

*Та не ворон же то чорний
Із соколом б'ється:
То Вельямін з Полуботком
За права дереться...* [31, с. 166].

Твір має чітку структуру: зачин, розвиток подій, кульмінація та розв'язка. Поема продовжує хронологію подій, описаних у попередньому творі. Як і в «Івані Скоропаді», сюжетний конфлікт цієї поеми окреслює подальші руйнівні події в Україні, спричинені політикою Петра І та реалізацією його імперських рішень:

*Чого ж тепер на Вкраїні
Воєводи стали,
Чого права козацькії
Й вольності пропали?! [31, с. 167]*

Заснувавши в Україні Малоросійську колегію, царська влада намагалася скасувати автономію гетьмана. Твір має унікальний вступний розділ, який побудований у формі звернення до народної поезії і містить глибоку симпатію автора до гетьманів: адже внаслідок невмілої політики за часів І. Скоропадського в Україні було втрачено залишки національності Гетьманщини.

Відстоюючи права Гетьманщини, Полуботок зайняв жорстку позицію проти Малоросійської ради, яка обмежувала суверенітет гетьмана, і проти Вельяміна, голови цієї ради. Для розкриття цього конфлікту С. Руданський, як і на початку твору, використовує символи та образи з народної пісенної традиції та народної поезії.

Стосовно історичної оцінки, то у них відчутний вплив «Історії Русів», поезії Тараса Шевченка та української історіографії першої половини XIX століття. Наприклад, у поемі про Павла Полуботка описується епізод, в якому Полуботок зустрічається з царем Петром I і намагається захистити козацьку свободу (цей епізод добре відомий завдяки «Історії Русів», але у фіналі твору Руданського цар Петро зазнає дивної трансформації «імператор Російської імперії») [11].

Історичні поеми-думи С. Руданського мали розворушити приспану пам'ять українців, повернути її до часів, коли вирішувалося: бути чи не бути Україні. Історична достовірність, політична прозорість поем С. Руданського переконує у тому, що це твори досконалі, завершені, актуальні, майстерні.

В історичних поемах С. Руданського чітко простежується авторська позиція щодо зображених у них подій та людей. Це не байдужість, а скоріше патріотичне вболівання за долю України та її народу. Поет глибоко стурбований втратою гетьманської автономії через порушення Переяславської угоди.

У поемі «Костьо – князь Острозький» [3, с. 180] чітко простежується симпатія автора до гетьманів, які відстоювали суверенітет козацької держави, і водночас засудження порушення прав і свобод народу царською владою та її намісниками в Україні. Це простежується у ставленні Руданського до героїв, носіїв добра і зла, у способі їх зображення, у використанні відповідно піднесено-романтичного стилю щодо позитивних образів І. Мазепи, П. Полуботка, Д. Апостола та інших, і принизливо-викривального стилю при зображенні царів та їхніх посланців в Україні. Про це свідчить використання принизливо-описового стилю при зображенні царя та його посланців в Україні. Як позитивні, так і негативні образи поем найбільш повно розкриваються або саморозвиваються в діалогах і монологів, присутніх у кожній поемі.

Варто також відзначити, що С. Руданський у розглянутих тут творах використовує засоби української народної творчості – численні народні уявлення, легенди та історичні пісні – для більш виразного вираження характеристик персонажів. Однак окреме дослідження цього питання є

необхідним і може бути корисним при оцінці художньої спадщини С. Руданського в цілому, невід'ємною частиною якої є його історичні поеми: оцінюючи історичні поеми С. Руданського, можна послатися на судження Г. Ратника: «Художні якості піддавалися різкій критиці з боку дуже відомих письменників, але я не поділяю таких критичних зауважень. Зі свого боку, вони нічим не поступаються кращим європейським баладам» [31, с. 5–7].

Таким чином, попри свою художньо-естетичну цінність, історична поезія С. Руданського залишається важливою для сучасної України, перед якою постали нові виклики. Творча спадщина С. Руданського заслуговує на подальші літературознавчі дослідження.

Висновок до 1 розділу

Степан Руданський, цікава та незвична постать в українській літературі, який залишив по собі, твори, які потребують дослідження. У своїх віршах, письменник гарно змальовує життя простого народу, життя панів, козаків. З гумором прагне передати про український народ.

Запропоноване переосмислення спадщини Руданського призвело до звільнення творчості письменника від застарілих догм, забобонів, прояснення деяких літературних концепцій і більш гнучкого представлення системи. Поетичний дискурс С. Руданського прийняв форму відносин «панування» індивіда, одиничного, колективного, загального і «підпорядкування» індивіда. В основному це пов'язано зі зміною компонентів, співвідношень і ієрархій у розвитку реалістичної літератури, що пов'язано зі зміною світогляду художника і картини людського існування.

Творчість С. Руданського розглядалося критиками як завершення школи романтизму, але І. Франко був не єдиним, хто не виділяв С. Руданського. «Руданський-один з найталановитіших комедіантів ХІХ століття». Першим, хто це відкрив творчість С. Руданського, це був М. Драгоманов, який стверджував, «що поет торкнувся нової теми, описуючи реалії того часу». А це дійсно так. В своїх віршах, поемах, письменник висвітлював теми, які торкалися не тільки історії України, але й простого народу.

Тема «співомовок» С. Руданського – це дуже барвиста картина людського співжиття, побачена крізь призму сміху. Важко знайти феномен існування, який не був би на вістрі слів дотепного, часом різкого і сатиричного поета. Тут і дурні поляки-литовці («не своїми ногами»), і вимагачі хабарів («оцінювачі»), і круті крамарі («це була вигідна угода»), і вітчизняні, а також битовуха.

Доступність і простота поетичної мови гумориста, українська сміхова культура, афоризми і глибокий підтекст переконали в тому, що письменник був наділений неабияким талантом і чесно трудився на ниві літератури країни. Твір є центром художнього світу, де відбивається дійсність, розділяється авторська

свідомість і відбивається авторська позиція з приводу того, що відбувається навколо.

У той же час, письменник розкриває нові концепції світу і особистості, створюючи світ, забарвлений його індивідуальністю, баченням і стилем мислення. Розрізняючи ці поняття, варто зауважити, що позиція автора («світ літературного художника»), яка залежить від проблем жанру і твору, завжди існує в творі, переосмислюється авторською свідомістю і відповідає часу реальності і написання. Інша ланка займає сукупність художніх засобів, створення часових просторів і світу творів, що становлять окремі картини для проблемного дослідження.

Суб'єктивна організація світогляду ліричної спадщини автора розкривається через призму, що підкреслює позиції «самого автора», «автора оповідача» і ліричного героя твору. Зокрема, позиція «самого автора» «переноситься на суб'єктивність», я «ми» «і» «ви», і за допомогою таких прийомів автор формував своє бачення проблем суспільства. Позиція «автора оповідача» представлена 3 типами.

Оповідач – це головний герой, другорядний персонаж твору, персонаж, що описує подію. Більшість ліричних творів здатні відстежити місцезнаходження ліричного героя, підкреслюючи як внутрішній світ автора, так і його ставлення до дійсності.

С. Руданський виявився майстром у створенні ліричних творів з умінням висловлювати тексти різних жанрів. Його творчі роботи є прикладами жанрів, які не часто використовуються в літературі: мадригал, канцона, ліричні портрети, гімни, Псалми, романтика та медитація. Оригінальна форма подачі матеріалу свідчить про неординарне сприйняття художнього світу і бажання донести до адресата внутрішній світ автора.

С. Руданський називав ліричні вірші особистого і цивільного характеру «піснями», тому що вони володіли мелодійними ритмами. Серед них є «пісня» яка присвячена першому кохання Руданського до Княгиницької і була найпопулярнішою в літературі.

Навіть сьогодні текст з любов'ю виконують професійні та аматорські хорові колективи. У ньому також віяло щирим романтизмом, який виходив від «Я бачу небо» Петренка, але це був вже частково реалістичний вірш. С. Руданського. «Пісня» С. Руданського спрямована мотивом втрати «певної» любові; у творі використовується складний тип метафори, що поєднує в собі «настрої» дикої природи, які викликають спогади про стан людської душі.

В результаті цієї єдності в піснях С. Руданського досягається філософський ефект картини «цілісності» живого життя природи і її таємничих естетичних явищ. І людський розум завжди був центром філософії та естетики поезії всіх часів.

Картини світу художнього моделювання С. Руданського, представлені через призму гумористичних і ліричних творів, виглядають суперечливими і різноманітними, оскільки показують аспекти характеру письменника: скрупульозну спостережливість, відтворення динаміки життя, увагу до людської поведінки, глибоку порядність і смиренність. Його екстраординарна творчість – це не тільки акт нерозділеної особистості, а й унікальна художня думка.

РОЗДІЛ II ТВОРЧИЙ ВНЕСОК В УКРАЇНСЬКУ ЛІТЕРАТУРУ

С. РУДАНСЬКОГО

2.1. Рання творчість. Синтезуюча єдність романтичного і реального в баладах: «Розбійник» («Два трупи»), «Вечорниці», «Упир», «Люба»

Твори С. Руданського різноманітні за жанрами: балади, ліричні вірші, поеми–піснеспіви, «байки світу», «прислів'я» - короткі поетичні обробки народних анекдотів, перекази, переклади зі світової літератури. Він назвав баладу «небилицею». С. Руданський розділив свої «небилиці» – балади на «могили» (з демонічними елементами)», зрушення «(метаморфоза-Преображення: дівчина або невістка ставали тополею і т.д.).», «звичка». (з домінуючими побутовими елементами, але незвичайними подіями). Разом «небилиця» – «Балада про село» – була створена на основі фольклору, з переробкою історичних матеріалів та іншої літератури.

Ранні поетичні твори С. Руданського тісно пов'язані з літературними традиціями 20-40-х років XIX століття. Перший твір, балада «Два трупи» («Розбійник»), було написано письменником в 1851-61 роках на основі фольклорних джерел. Сюжет балади романтичний-він полягає в окресленні контурів істини, панівної в народі:

*Так-то було на Вкраїні
Давньою порою...
Над дорогою могила
Заросла травою;
На могилі хрест високий
Набік похилився,
Під хрестом, як голуб сивий,
Дід старий молився.*

Наступними творами за часом написання були популярні в той час «Вечірня» (1852) і «Упир» (1853), оброблені Жуковським («Світлана») мотиви зустрічі дівчини зі своїм померлим коханим і її смерті. Балада «Гірський хрест»

(1854) заснована на народних легендах про завзяття сухопутної церкви і продажу душ дияволу. Нещаслива доля двох закоханих: бідняка і багатой дівчини. Чоловік продає свою чортову душу:

*За Києвом, коло Дніпра,
Як сіль, синіє ліс дрімучий.
Під лісом тим їдна гора,
На ній хрест малий, блискучий.
Замерло все коло гори,
Жива душа туди не ходить,
Лиш ворон кряче без пори
Та звірина їдна заводить [21].*

Нещасна любов. Балада «Розмай». «Примушене кохання»(1854) створена на основі мотиву народної пісні «Ой, не ходи, Грицю». У баладах першого періоду С. Руданський відштовхувався від джерел етнографії та фольклору. Сюжети він запозичив з народних казок, легенд та інших жанрів.

З'являються соціальні мотиви, викривається людська фальш. У роботах художника також є зразок літературної трансформації жанру високого оповідного фольклору, який редактори видання традиційно поєднують з «прислів'ями» мови.

«– Ти знаєш, як цвіте розмай? Возьми [візьми], розмаю накопай І дай із'їсти або спити, – І він зачне тебе любити!..» (С. Руданський);

«Іди, доню, до гаю, Копай зілля розмаю». «Я розмаю не знаю, Хіба людей спитаю»(з народної пісні)».

Цікава та незвична балада «Упир», яка заставляє читача задуматися та поринути у світ, який придумав С. Руданський:

*Коло річки, коло Бугу
Лужок процвітає,
Там Ганнуська-дівчинонька
Коров виганяє.
Там Ганнуська-дівчинонька*

*Коров виганяє,
 Русу косу заплітає,
 Стиха промовляє:
 "Ой, пасіться, ви, корови,
 По рівному лугу,
 А я піду скупаюся
 В чистенькому Бугу!.. [21]*

У ХІХ столітті Степан Руданський був одним із перших українських письменників-романтиків, який використав у своїх творах образи з угорського фольклору. Його балади, які він називав «Небелиця», базувалися не лише на українському фольклорі, а й на західних традиціях, зокрема на трубадурській традиції Провансу. Важливою тут є не схожість сюжету чи мотивів, а ритуальність, що канцона є ритуалом. На думку Езри Паунда, саме в цьому полягає відмінність балади як пісенного жанру [14]; балади С. Руданського також містять ритуальність, реципієнтом якої є образ нечистої сили - мерців, упирів, мертвих женихів:

*Б'є північная година,
 Затряслася домовина!..
 Віко спало – і вмерлий
 Підійнявся, як живий [3, с. 362].*

У баладі з промовистою назвою "Упир" С. Руданський використав історію про «мертвого нареченого», справжнього демонічного упиря. Івась закоханий у Ганну, дівчину, яка пасе худобу за селом. Доля і приреченість цього кохання ілюструється наступними деталями:

*Позволь, позволь, Ганнусенько, І
 з коника злізти;
 З коня злізти вороного,
 Коло тебе сісти [41, с. 365].*

Таким чином, мотив «упиря» в баладах С. Руданського тісно пов'язаний з традиційними фольклорними сюжетами про «мертвих наречених» і не відходить від усталеної фольклорної чи романтичної літературної традиції в плані зображення образу упиря як антигероя. У петербурзький період С. Руданський вже більш чітко змальовує картини життя людей, в його творах сильніше звучать обвинувальні мотиви, вдосконалюється його майстерність [33].

2.2. Лірика. Мотиви відчуження особистості від світу, сирітства, самотності, кохання в поезіях «Сиротина я безродний...», «Ти не моя», «Над колискою», «Повій, вітре, на Вкраїну» та ін

Серед ліричних поезій є в нього «жальки», «скаржки», «гадки», «взбудки»: у двох перших – інтим, «болі більні», «гадки» є своєрідними медитаціями, роздумами, «взбудки» – поезії закличного характеру.

Ліричних поезій С. Руданський написав 36 (деякі дослідники вважають – 37). Серед них лірика особисто-любовна та національно-патріотична. В основі першої групи – мотиви самотності. Тужливі, розпачливі настрої – не лише через зражену любов («Повій, вітре, на Вкраїну», «Ти не моя», «Мене забудь» та ін.), а й через розрив з батьком, тугу за рідною землею, передчуття власного кінця на чужині («Сиротина я безродний», «До моїх дум»). Перший ліричний твір «Сиротина я безродний» С. Руданський написав у 1852 р. і тільки через 2 роки склав ще 3 та переспів з польської мови «Чорний колір». На лірику поета насамперед мала вплив романсова традиція. Письменник майстерно використовував багату засобами народну поетику, поєднував традиційні романсові прийоми з народнопісенними.

Ліричний герой його живе у світі страждань і не бачить виходу з важкого становища («Голубонько-дівчиненько», «Ой вийду я у садочок» (1859), «Ой чому ти не літаєш» (1857)). У ліриці С. Руданського національно-патріотичного характеру центральним є мотив неволі України. Автор використовує алегорії на

означення поневоленої, зрусифікованої, здеморалізованої, спустошеної, пограбованої чужинцями України.

Твори, з яких С. Руданський постає поетом високої національної свідомості, датовано переважно 1857 – 1860 рр. Ситуації й форми митець обирає найнесподіваніші. У вірші «Над колискою» (1857) – мати співає колискову, ніби бачить невеселе майбутнє свого сина: він буде наймитом:

Спи, дитя моє, ти життя моє!

Спи, дитя моє красне!

Поки сонечко не запалиться,

Поки місяць не згасне!..

А я, бідная, над колискою

Цілу ніч не здрімаю,

Про життя твоє нещасливес

Тобі пісню співаю [25].

У вірші «Наука» (1860) – йдеться про загрозу стати перевертнем, зректися свого кореня. Саме до цього буде штовхати школа («наука»), до якої виряджають сина батьки. В останніх двох рядках треба прочитувати, виходячи з контексту, глибинну ідею: розпрощатися з батьковим полем – означає зректися всього рідного – мови, звичаю, моралі. Образ України асоціюється і з могилою («Над могилою» (1857) – інша назва «Могила»).

Та могила – «в степах, де гриміла козацька сила» тепер же її ніби «зашептала на сон чарівниця», поставивши на сторожі траву чорнобиль. Через тіло могили (України) «пройшли тяжкі плуги», і воно, «як вуголь, зчорніло». Ці фольклорні ремінісценції підсилюють основний мотив твору: коли щось чуже пускає корінь, рідне гине.

Поет прагне вивести українців зі стану заціпеніння, апатії, рабської покори. І оце «Чого ж ви стали? Гей, бики!» звучить алегоричним лейтмотивом поезії «Гей, бики!» (1859, перша назва – «Гей, воли!»). Комплекс складних настроїв – суміш гіркоти, сум'яття, слабкої надії сконцентрувалися в цій поезії. Ідея твору: підіймайтеся, покірні, як воли, українці, за волю України! Автор хоче, щоб його земляки не гнулися лозою, чи не достойніше прожити так, як могутній дуб («До дуба», 1859).

Дуб і лоза – алегорії, що віддзеркалюють діаметрально протилежні тенденції громадянської поведінки: з одного боку – несхитний патріотизм, з другого – пристосуванство, зрада. Неволю України поет показав в поезіях «Псалом 136», «Пісня Хмельницького», «До України».

Вірші, які написав С. Руданський, їх види:

- вірші епістолярного характеру («До дядька Прохора-ковалю»);
- вірші-фейлетони («Богдай тебе», «Полюби мене»);
- біографічні поезії («Студент», «Іще вчора із вечіра»);
- використання форми тріолета («Звела мене не біда», «Калино-малино»);
- історична пісня («Пісня Хмельницького»);
- пісня танків («Хлопці-молодці»);
- використання романсової форми («Ти не моя», «Мене забудь»);
- частина віршів на громадянську тематику («Псалом 136», «До дуба»);
- вірші-монотони, коли рядки передаються інтонаційно на одній ноті («Наука», «П'яниця»). Ритмомелодика, художні прийоми і образна система – народнопісенна творчість.

Лірика Степана Руданського здатна донести читачеві про саме життя письменника, про його любов, біль та страждання. Кожен вірш, поема

заслуговує дослідження. Не дивлячись на те, що С. Руданський у своїх творах описував життя простого народу, він старався розповісти в них «правду», те, що робилося за життя письменника.

2.3. Особливість творчості С. Руданського

С. Руданський був провідним письменником української інтелігенції 50-60-х років 19 століття, відомим у літературних колах як лірик і автор популярних гумористичних творів, відомих під назвою «співомовки». Особливість творчості С. Руданського в тому, що він описує в своїх віршах правду. Тому більшість літературних критиків незлюбила.

Творча спадщина Руданського велика і багатогранна. Він активно проявляв себе в усіх без винятку поетичних жанрах, але найповніше його талант розкрився саме в ліриці та гуморесках.

Проте зв'язок лірики Руданського з пісенним жанром був не лише зовнішнім, а й глибоко закоріненим у народну пісню. Як поет, Руданський органічно виріс з українського фольклору. Тому «пісенність» його текстів є не лише особливістю їхньої форми, а й внутрішньою, сутнісною якістю. Особливість творчої манери поета-лірика полягає в тому, що він не спирався на стилізацію народної творчості, а творив нову, оригінальну художність, спираючись на її естетичні принципи.

Свою поетичну діяльність Руданський розпочав як лірик. Його перші ліричні твори кам'янець-подільською мовою («Я сирота безрідний», «Ти не моя», «Забудь мене», «Пісня» («Не дивуйтеся, люди добрі») – це типові пісні, в яких чітко простежується народнопоетична основа як за формою, так і за змістом.

Творча спадщина Руданського велика і багатогранна. Він активно проявляв себе в усіх без винятку поетичних жанрах, але найкраще його талант проявився саме в ліриці та гуморі.

Однак зв'язок лірики Руданського з пісенним жанром був не лише зовнішнім, а й глибоко закоріненим у народну пісню. Як поет, Руданський

органічно виріс з українського фольклору. Тому «пісенність» його текстів є не лише особливістю їхньої форми, а й внутрішньою, сутнісною якістю. Особливість творчої манери поета-лірика полягає в тому, що він не спирався на стилізацію народної творчості, а творив нову оригінальну художність, спираючись на її естетичні принципи.

Свою поетичну діяльність Руданський розпочав як лірик. Його перші ліричні твори, написані в Кам'янці-Подільському («Я сирота безрідний», «Ти не моя», «Забудь мене», «Пісня» («Не дивуйтеся, люди добрі»), є типовими піснями з чітко вираженою народнопісенною основою як за формою, так і за змістом.

У творах, написаних у Петербурзі, тобто після 1855 року, народнопісенна основа ще більш виразна («Повій, вітре, на Вкраїну», «Голубонько-диво», «Козаче-голубче», «Ой виведи мене в садочок»).

Однак сумні мотиви, які займають більшість інтимної лірики Руданського, не були ні виявом занепадницьких настроїв поета, ні даниною «законам» пісенного жанру. Про це свідчить лірико-гумористичний характер деяких віршів петербурзького періоду, в яких автор розповідає про складні й драматичні життєві ситуації, висвітлюючи їх іронічним поглядом і тим самим ніби долаючи їх. Зокрема, послання вірша «Ти не знаєш горя» було опубліковано посмертно під назвою «Дядькові Прохору-ковалю». Основна тема цього твору – жалюгідне життя бідного студента, змушеного кувати власну долю на ниві науки так само важко, як дядько Прохор кує свій залізний ціпок, без жодної підтримки ззовні.

Ці два твори, наприклад, показують, як гумор займає важливе місце в ліричному стилі Руданського. Ще більш символічними в цьому плані є вірші «Люби мене» та «Богдане ти», які формально виділяються в ліриці поета.

Вірш «Цвинтар» (в іншому варіанті – «За цвинтарем») має унікальну ліричну концепцію. Традиційно вірш розглядають як твір, у якому поет ідеалізує минуле і виступає як наслідувач ранніх романтиків.

Характерною рисою поетичного розвитку Руданського, особливо в останні роки його життя в Петербурзі, є перехід від інтимної, чисто романтичної

лірики до громадянської, забарвленої соціальними мотивами. Вірш «На колисці», написаний у формі колискової, розкриває майбутнє становище дитини-кріпака. З раннього дитинства їх готують до важкої праці та знущань з боку панів:

Творчість автора можна умовно поділити на три періоди. Перший - це період навчання Руданського в Кам'янець-Подільській семінарії (1851-1855), другий – перебування в Санкт-Петербурзі та навчання в Медико-хірургічній академії (1856-1861) і третій – ялтинський період (1862-1873).

Свою письменницьку діяльність Руданський розпочав з балад, заснованих на народних казках. У них поет писав про кохання та різні випробування закоханих, які змушені були розлучитися. Іноді він наслідував балади Тараса Шевченка («Верба», «Тополя»), А. Метлинського та Л. Боровиковського.

Свій поетичний таланти С. Руданський повною мірою виявив у добре знайомих текстах. Наприклад, «Повій, вітре, на Україну», «Ти не моя», «Я сирота, я безрідний», «Забудь мене», «Ой, чого ти не летиш», «Калина червона», «Голе, голе, поле моє». Твори з інтимною лірикою розповідають про прагнення людини до щастя. Вони відображають особисті страждання поета, спричинені складними життєвими обставинами. Це і розлука з батьками, і розлука з коханою жінкою, і тяжка хвороба на туберкульоз, і розлука з батьківщиною під час навчання в Петербурзі.

Тужливий та емоційний тон цієї тематичної групи віршів С. Руданського також походить від сумного та похмурого характеру українських народних пісень, які впливали на поета з дитинства. Незважаючи на схожість мотивів, вірші зі знайомими словами сповнені щирості, чистоти почуттів і благородства душі.

У віршах С. Руданського «Коліскова», «Наука» та «Студент» особисте тісно переплітається із соціальним та національним характером. Однак іншу тематичну групу поезій С. Руданського становить громадська лірика з яскраво вираженим національним пафосом. Це такі вірші, як «Поза могилою», «До

України», біблійний переспів 136-го псалма, «Гей, бики» та «До дуба». Ці вірші закликають до невтомної праці в ім'я корінних народів, заради їхнього майбутнього та сили духу.

Наприклад, у вірші «До дуба» обговорюються два типи громадянської позиції, які символізують виноградна лоза, що гнеться, та дуб - символ сили та стійкості:

*Ти глибоко углиб
Твердий корінь пусти,
Гілля вгору розкинь,
Ти рости, ти рости [21, с. 78-79].*

Найпопулярнішими творами творчої спадщини С. Руданського є його гуморески, написані у 50-60-х роках. Теми і мотиви письменник брав із жанру народної поезії, часто з анекдотів. Водночас він був, за словами Івана Франка, «вдалим перетворювачем народної творчості» і дуже талановитим та оригінальним поетом. У своїх творах цього жанру письменник зосереджує увагу на стосунках між людьми в родині і громадах, а також між людьми з різних соціальних і національних груп. Головними героями його поетичного гумору є солдати (москалі), селяни, священнослужителі, пани та шинкарі. Вони представляють різні національності, найчастіше росіяни, українці, поляки, євреї, цигани і рідко німці.

Особливістю пісень С. Руданського є їхній динамічний сюжет, в основі якого, як правило, лежить діалог. Вони за всіма ознаками алегоричні. Жартівливі наспіви написані коломийковим розміром і відображають веселий настрій, дотепність і влучність вислову. Яскравими прикладами таких пісень є «Пан та Іван у дорозі», «Добра торгівля», «Наказ», «Чого вони дурні», «Скрізь треба мати друзів», «Страшний суд», «Прохання», «Варвара», «Нагорода», «Гусак», «Бареники, бареники», «Зловили їх на Місце» та «Циганський наймит». У спадщині Руданського є кілька віршованих обробок народних казок про тварин, які називаються байками («Лев і Щука», «Ворон і Лисиця», «Старий Вовк», «Вовк, Собака і Кіт»).

Руданський хотів висловити історію України у своїй поезії. Він написав поеми «Павло Полботок», «Вельямін», «Павло Апостол», «Український гетьман Мазепа» та «І. Скоропада». Ці роботи були написані в Санкт-Петербурзі в 1960-х роках. Творчий процес, проблематика та образи цих робіт ілюструють ностальгію художника за батьківщиною та високу етнічну свідомість. Наприклад, інтерпретація С. Руданським образу Мазепи розходила з відомим трактуванням цієї історичної постаті Олександром Пушкіним. Руданський залишив цікаві анекдоти, такі як «Байки світу», драматичну поему «Чумак» та дитячу поему «Король Соловей». У «Солов'їному царі» Руданський змальовує взаємозв'язок між слов'янами та історичну долю України, яка уподібнюється до алегоричної золотокрилої царівни. Ідейний резонанс твору зумовлений впливом ідеології Кирило-Мефодіївського братства, особливо ідеєю всеслов'янського союзу.

С. Руданський зробив значний внесок у перекладацьку справу, інтерес до якої він почав розвивати ще в кам'янець-подільський період. Відомі його переклади «Слова о полку Ігоревім» («Ігор Сіверський»), «Старочеських піснеспівів з Краледворського рукопису», польського поета Лемалтовича, сербського поета Радичевича, німецьких поетів Бульгера та Гейне, чиї вірші добре відомі в літературних колах. Саме під час перебування в Ялті Руданський був найбільш продуктивним як перекладач. У Ялті він завершив переклад «Іліади», уривків з «Енеїди» Вергілія.

Дуже мало його творів було опубліковано за життя. Під час свого найактивнішого періоду в Петербурзі С. Руданський опублікував «Гей, гей, бики» в першому номері журналу «Основа», а переклади з польської, сербської та німецької мов з'явилися у другому та восьмому номерах того ж журналу. Його твори також з'являлися в тижневиках «Правда» (Львів).

С. Руданський видав три томи творів під назвою «Пісні козака Вітька Руданського, т. 1, 1851–1857», «Пісні козака Вітька Руданського, т. 2, 1857–1858, 1859» та «Пісні козака Вітька Руданського, 1859–1860». Підготовлене до друку

тритомне зібрання творів під назвою «Вінок» є перекладом з грецької імені поета.

С. Руданський упорядкував рукопис «Ниви» (1858-1859); відомий також рукопис 1861 року, який вже пройшов цензуру і так і не був опублікований. Історичні поеми С. Руданського виявляють чітку авторську оцінку процесів минулого України. Вдумливий погляд майстра слова проникає в глибину причин конфлікту. Він розкриває характерні риси національного життя і представляє крупним планом його кращих представників.

Поема «Гетьман, Мазепа України» має цілком конкретне романтичне забарвлення, але її сюжет не віддалений, а сприймається як близький до реальних історичних подій. Таким чином, образ Мазепи у С. Руданського настільки ж поетично достовірний і реалістичний, як і у Байрона (поема «Мазепа» – 1818).

Однак зображення політичної діяльності українського гетьмана у С. Руданського ближче до шевченківської оцінки. Примітно, що Шевченко у поемі не називає Мазепу зрадником. Насправді він лише відтворює позицію Петра І, який не міг інакше оцінити українського гетьмана як перешкоду для зміцнення і розширення кордонів Російської імперії. С. Руданський відтворює роздуми Мазепи засобами народної поезики:

*Тепер би нам з ворогами
Бійку розпочати;
Тепер би нам відплатити
За нашу недолю,
Тепер би нам підійнятись
З неволі на волю [34, с. 62–68].*

Національні прагнення гетьмана переплітаються з його особистим життям, особливо стосунками з Мотолою, дочкою судді В. Котубая, і твір є великим художнім твором з дуже складним і радикальним сюжетом, що включає історичні, політичні, соціальні, побутові, романтичні, криваві і трагічні ситуації, картини та епізоди Він став надзвичайно складним художнім полотном.

Особливо майстерно у творі зображено жорстоке зруйнування російською армією гетьманської столиці Батуліна та Полтавську битву, що передано не лише сучасними авторами, а й народною поезією та символікою, притаманною давній літературі, зокрема «Слову о полку Ігоревім». Нижче наводимо уривок з відповідного епізоду твору:

*Почув Петро, підійнявся,
Горить і лютує:
“Взяти, взяти, – викрикає –
Батурин зубами!”
Як вогонь червоні кулі
Зміями літали,
І валили цілі стіни,
В кривлі погасали,
І конниця саранчою
По полі літала.
На могили цілі трупів
Свіжі насипала.
Швед, козак, москаль, рубає,
Кого не попало,
І все поле з його гуком.
Пеклом виглядало [23].*

У поемі «Іван Скоропада», застосовуючи прийом нашарування фактів та епізодів, автор змальовує оригінальну і сумну картину колоніального становища України за часів гетьманування Івана Скоропади.

У кожній строфі поет майстерно відтворює шкоду, завдану українському народові московським царем та його воєводами. Ці картини вражають читача не лише зухвалістю та жорстокістю колонізаторів, а й їхньою ненавистю до українського народу:

Чи й гетьмана наказного

Москва поважає,
 Що козаків, куди хоче,
 В него відіймає?
 Сяка-така Москалина,
 І той, як у дома!
 А московські воєводи,
 Пиявки України,
 Чи зсисають мало крові.

Поема «Павло Порвоток» – це насамперед оповідь з виразними елементами, пов'язаними з життям і державною діяльністю центрального персонажа. Подібно до гетьмана Мазепи, він сміливо відстоює суверенітет своєї батьківщини і свободу свого народу в запеклій боротьбі з українським воєводою російського царя Вельяміном.

Він захищає суверенітет своєї країни і свободу свого народу. Використовуючи художні засоби народнопісенної поетики та символіки, поет відтворює суперечливі та криваві історичні події:

То не туман, то не сірий
 В'ється по долині:
 То Вельямін без гетьмана
 Рядить на Вкраїні.
 Рядить-вадить, учить-мучить
 Щодня і щоночі,
 А старшина українська
 Тільки жмуристь очі.
 Жмуристь очі з переляку
 Левенець поганий,
 Жмуристь очі й Мануйлович,
 Жмуристь і Гречаний.
 Страшно дуже чогось стало
 По всій Україні,

Як нещасний Полуботок

Погиб на чужині [21, с. 431–435].

Усі правдиві, колоритні та емоційні епізоди поеми «Вельямин», пов'язані з поневоленням України Росією, фізичними та моральними знущаннями над українським народом, не тільки тісно переплітаються, а й доповнюють один одного. Ритм вірша простий, мелодійний і дзвінкий. Перші рядки твору наповнені багатою народною символікою та тривожними порівняннями, які розбурхують свідомість читача:

Це не туман і не сірість.

Це не туман і не сірість:

Це Вельямін без гетьмана.

Порадник в Україні.

Він радить, вчить і мучить.

Щодня, щоночі,

Українська старшина

Тільки очі примружують.

Головні герої поеми «Вельямин», українець Міняйло і сам росіянин Вельямин, безжально знущаються над народом і перебирають його по кісточках. Поема описує ці сцени під голосіння народу, створюючи трагічну атмосферу: і ось знову почалося:

І камінням скаменіла

Ціла Україна, –

Але чого ж іще хоче

Вража Московщина?

Її сумно, що за правду

Чоловіка вбила,

Її страшно, щоб за нього

Сила не помстила.

Її тяжко, що Вкраїна

Сорок тисяч має...

*І задумалась, погана,
Та й думу гадає.*

Картина експлуатації та злиднів українського народу змальована в поемі «Мініх» за допомогою реалістичної художньої техніки, якою володів С. Руданський. Зміст і образна система поеми «Миних» свідчать про те, що С. Руданський не тільки ретельно вивчав історію України та Росії, а й особливу увагу приділяв взаєминам між царями та імператрицями і правителями при них, намагаючись визначити їхню роль у керівництві російською державою. Географія цієї поеми значно ширша, ніж у попередніх поемах. Історичні події відбуваються не лише в межах Російської імперії, а й далеко за її межами. Автор художньо осмислює і правдиво відтворює досить складну і суперечливу внутрішню і зовнішню політику царської Росії, яка завжди була агресивною, антинародною і потворною:

*Ходить сокіл коло моря,
Крила розпускає;
Ходить Мініх коло двору
Та й думу гадає.
Він гадає, промовляє
В лихую годину:
"Ой Біроне ти, Біроне,
Розпревразий сину;
Ой Біроне ти, Біроне,
Розпревразий сину,
Добув же ти за любощі
Цілу Курівщину.
Добув же ти за любощі
Цілу курівщину,
Та за славу й я добуду
Цілу Україну!"[24].*

Персонажі «Мініка» змальовані відповідно до принципів реалістичної естетики. Кожен персонаж наділений своїми специфічними рисами характеру, поведінкою, мораллю та політичними переконаннями, які безпосередньо проявляються у його ставленні до України та її народу. Важливо також зазначити, що не в усіх історичних поемах Руданського фігурують гуманітарні, культурні та толерантні державні діячі Російської імперії. Починаючи від самого царя, аж до найнижчих чиновників в уряді, вони не вважали Україну та її волелюбний народ за людей і всіляко висміювали їх.

Історичні поеми С. Руданського – це глибоко націоналістичні, патріотичні, розумні і навіть значною мірою політичні твори. Сюжет і образи романтичні, але конфліктні ситуації, зображені в них, гострі, соціально-політичні і засновані на достовірних історичних фактах про українсько-російські відносини.

Висновок до II розділу

Суттєвою ознакою сучасної літератури є наявність історичного виміру в художньому світі, який вона творить. Інтерес до історичного буття людини притаманний українській літературі з перших десятиліть її становлення як «нової» літератури. Звернення до історичної тематики, а точніше до історичних прикладів, можливо, на основі історичних паралелей та аналогій, було невід'ємною органічною рисою української літератури XIX століття.

Історична поезія С. Руданського глибоко націоналістична, патріотична, майстерна і навіть певною мірою політична. Сюжет і образи поем романтичні, але конфліктні ситуації в них гострі і соціально-політичні, засновані на історично достовірних фактах і українсько-російських відносинах.

Сюжет поеми характеризується компактністю, динамічністю та чіткістю елементів. Динамізм поеми ґрунтується на діалозі між історичними постатями і написаний за контрастними, емоційно, психологічно та політично витонченими художніми принципами.

Образи російських царів та їхнього оточення, за винятком царя Петра, змальовані в поемі виключно в негативних рисах. Вони самовпевнені, жорстокі і протистоять навіть найменшим проявам демократії чи гуманізму. За винятком Івана Скоропади, українські гетьмани характеризуються гуманністю, демократичністю та глибоким розумінням політичної та економічної ситуації в Росії та Україні. Вони прагнуть до справедливих і рівноправних відносин між державами, заснованих на повазі та дотриманні домовленостей.

С. Руданський багато уваги приділяє зображенню історичних постатей, їхнього внутрішнього світу, психологічних, моральних і політичних переконань, що найяскравіше виражається в їхньому підході до розв'язання державних проблем та ставленні до народу. Метафорична система поем романтична, але історично достовірна. Кожна історична постать наділена унікальними рисами поведінки, моралі, психології та розуміння українсько-російських відносин.

Важливу роль у майстерному розкритті метафоричної системи в поезії Степана Руданського відіграють: діалоги і монологи, через які повніше і глибше розкривається внутрішній світ, психологія і мораль персонажів. Поет також майстерно використовує народну лексику та поетику. Кожен вірш характеризується колоритністю, великою кількістю народних порівнянь, метафор і паралелей. Поет також майстерно трансформує народні образи – «чорний ворон», «сірий орел», «темна ніч» – щоб поглибити романтичну, політичну та соціальну напруженість сюжету.

Історична достовірність і політична прозорість віршів Руданського переконують читачів у тому, що вони є досконалими, завершеними і доречними творами, як тоді, так і зараз.

РОЗДІЛ III. РОЗРОБКА УРОКУ ЗА ТЕМОЮ С. РУДАНСЬКИЙ В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ПРОЦЕСІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТОЛІТТЯ

3.1. С. Руданський. Співомовки письменника-унікальне явище у світовій культурі

Під час написання теми, була розроблена тема уроку: Степан Руданський Пісенна творчість письменника Стефана Руданського - унікальне явище у світовій культурі.

У своїх піснях «Непутящий хліб та Іван», «Козак і король», «Королівські козаки» письменник поетичною мовою висміює моральні вади та негативні риси людського характеру.

Мета уроку:

- сформувати в учнів уміння аналізувати поетичні твори Степана Руданського;
- розвинути вміння визначати художні особливості та засоби створення комічного мовлення;
- розвивати критичне мислення, творчу уяву та зв'язне мовлення;
- ознайомити з літературознавчими термінами "переспів", «тавтологія» та «інверсія».

Завдання: інсценізація скоромовки, підготовка лялькової вистави.

Тема уроку. Степан Руданський. Співомовки Степана Руданського - унікальне явище у світовій культурі.

У піснях «Пан та Іван в дорозі», «Козак та король»[48], висміюються моральні вади та негативні риси людського характеру.

Мета уроку: розвивати в учнів уміння аналізувати поетичні твори Степана Руданського, визначати художні особливості та засоби створення гуморесок, розвивати критичне мислення, творчу уяву та навички зв'язного мовлення.

Завдання: співанка, ляльковий театр та мультимедійна презентація «Степан Руданський».

Послідовність уроку

I. Мотиваційний етап.

Перевірка психологічної готовності до уроку.

Техніка «Передай свій настрій за допомогою образів».

Суб'єктивне переживання та актуалізація опорних знань.

II. Постановка цілей і планування.

1: Представлення теми та цілей уроку

2. Робота в парах за допомогою карток з технікою

Учні обговорюють запропоновані цілі, обирають деякі з них і записують у зошити.

III. Опрацювання навчального матеріалу.

1. Знайомство з письменником

Завдання по рядках

Метод «Недостатня інформація».

1-й ряд – отримує картку з короткою біографією письменника.

Завдання: прочитати матеріал на картці та передбачити деякі факти з життя С. Руданського.

2 ряд – отримує картку з додатковою інформацією про життя Руданського.

Завдання: доповнити передбачення однокласників і спростувати неправильні твердження.

Результат: презентація.

3 ряд – опис співанок.

Співаночки – це гумористичні вірші за мотивами народних оповідань, запозичені з анекдотів, байок і казок, що зображують комічні життєві ситуації.

Завдання – зібрати до купи порушену послідовність.

«Далеко в холодному Петербурзі юнак згадує свою батьківщину і з ніжністю викладає на папері сумні рядки. Він був студентом Петербурзької медико-хірургічної академії, бо був лише вільним слухачем (не мав права бути студентом, якщо не мав довідки від Священного Синоду про те, що вийшов зі стану духовного звання). Невдовзі (12 січня 1858 року) Степан з гумором описує

своє столичне життя в голоді та холоді у вірші «Студент», але насправді це був не просто гумор: ще влітку 1856 року серце Степана було сповнене сумних думок. І він, як герой казки, звернувся до сил природи: «Повій, вітре, на Вкраїну» – історія пісні, що стала народною.

Запитання: Які почуття і думки викликала у вас пісня «Повій вітер на Вкраїну»?

Степан Руданський – не лише ніжний лірик, а й дотепний гуморист та автор унікальних творів, як сам себе називає козак Вінок Руданський.

Ряд 3: Підсумки та визначення гуморесок.

2. Робота над змістом співомовок.

«Співай» Які асоціації викликають ці слова?

Робота над змістом пісень та співомовок С. Руданського.

Гуморески мають дуже дотепний і динамічний сюжет. У них використовуються різноманітні художні засоби: діалоги, метафори, епітети, гіперболи, прислів'я, приказки, анафора, тавтологія, інверсія та інші незвичні звороти. Лінгвістичні міркування.

Під час прочитання співанок Степана Руданського, то можна помітити, що текст має своєрідну структуру. Тому що не можемо поміняти місцями слова в реченні. Чи справді це має значення?

Українська мова належить до мов з вільним порядком слів у реченні, але зміна порядку слів може створювати відтінки значень і посилювати акцент на певних словах у реченні. Взяти речення із творчості С. Руданського та розмістити присудок наприклад «читати» на початку речення, потім підкреслює дію, особливо те, якою вона є, і часто сприймається як часто сприймається як підкреслення того, що це за дія.

«Козаки прибувають і вітають короля». – потрібно підкреслити компоненти речення. Підмет повинен стояти на першому місці, присудок – на другому, а додаток – після другого присудка.

З якою метою Руданський змінив прямий порядок слів? «Зелені віти в лузі над вербою // Зів'януть від твого дотику» (Д. Павличко): зелені віти в лузі над вербою зів'януть від твого дотику.

Прямий порядок членів міри пов'язаний із порядком слів у словосполученні:

- узгоджені означення стоять перед означуваними словами;
- додаток - після керуючого слова;
- Обставина стоїть перед підметом (у цьому реченні - присудком) або після нього.

2. Українці – талановитий народ і завжди любили театр. У народному театрі, який називався Вертеп, ставилися невеликі лялькові п'єси на релігійні теми та гумористичного змісту, наприклад, пісні Руданського.

Театралізований спів (лялькова вистава) «Циганка».

Твори Руданського відображають українські суспільні відносини. Героями майже всіх пісень є прості персонажі-селяни або козаки, які розумні, дотепні, поводяться з гідністю і вміють захистити себе від зради.

Що знаєте про характер запорозьких козаків з історії та з їхніх творів?

Подивіться інсценізацію пісні «Засвіт встали козаченьки», поміркуйте над питанням: «Які риси характеру запорожців яскраво виражені в цьому творі?».

Словникова робота.

1. Інсценізація пісні «Запоріжці у короля»[49].

Як ви розумієте, що означає мати самоповагу?

Аналіз змісту та особливостей твору

Які риси характеру козаків проявилися у спілкуванні з королем? Чи є вони привабливими для вас?

Як ви розумієте, що означає мати почуття власної гідності?

Творче мислення

3. Якби ви поклали «Запоріжці у короля.» Якою була б атмосфера, якби читачі помандрували у минуле, музику, якою була б атмосфера?

4. Які почуття виникли у вас, коли ви читали заспів С. Руданського? Чи збігаються вони з ілюстраціями? Які вади висміює Руданський у цих піснях?

Ознаки співанок

- а) сюжет, заснований на народних анекдотах, гумористичних або сатиричних усних оповіданнях, казках і прислів'ях;
- б) розповідь про одну комічну подію; або
- в) динамічний розвиток руху
- г) несподіваний фінал
- д) один або два головні герої
- е) завершення твору гострим (часто афористичним) висловлюванням

ж) віршована форма. Чи не найбільшим випробуванням для українців у всі часи було вміння залишатися собою. Це доводить і трагічна історія нашої країни впродовж століть, і доля її найвидатніших представників.

У середині 1950-х років, у важкий період духовного мовчання після розгрому Кирило-Мефодіївського товариства та арешту й заслання Шевченка, Руданський відкрив новий шлях у літературі. Його поезія була оригінальним явищем в українській літературі шевченківської доби.

Михайло Драгоманов був першим, хто сказав: «Руданський – один з небагатьох новітніх поетів справжнього таланту, який спробував торкнутися нових тем, а не тільки тих, яких торкалися попередники і наслідувачі Шевченка». Франко також оцінив творчість Руданського: «У Степана Руданського бачимо великий поетичний талант, один з найвидатніших проявів Шевченка в українській літературі 19-го століття»

3.2. Розробка завдань

Творчість Руданського відображає українські суспільні відносини. Героями майже всіх пісень є прості люди – селяни та козаки, які розумні, дотепні, поведуться гідно і вміють захистити себе від зради Прочитати співомовку «Пан та Іван у дорозі»[50] за ролями.

Лексичні вправи:

Поміркуйте творчо над такими питаннями:

1. Як уявляєте собі пана та Івана?
2. Як можна описати зовнішність героїв – чи збігається вона із зовнішністю їхніх однокласників?
3. Як описати схожість і відмінність їхніх образів?
4. Проаналізувати зміст та особливості художнього твору.
5. Яка частина твору найбільше сподобалася?
6. Хто був мудрішим – Пан чи Іван? Які факти можуть це довести?
7. Які риси характеру відносяться до пана, а які до Івана?
8. Проставити знаки наголосу над словом, яке порушує літературні норми. Чому автор іноді порушує правила словесного наголосу?
9. Сатиричний чи гумористичний характер має твір «Подорож Пана та Івана»? Обґрунтуйте свою відповідь.

IV. Підсумки уроку.

1. Про який новий літературний жанр дізналися?
2. Які його характерні риси?
3. Хто створив літературний жанр «співанки»?
4. Що цікавого дізналися про цього автора на уроці?
5. При вивченні якого матеріалу з теорії літератури вам знадобилося знання українського синтаксису?

V. Домашнє завдання:

Уважно перечитати «Пан та Іван в дорозі», знайти приклади інверсії та записати їх у зошит. Скласти твір про Пана та Івана.

Висновок до III розділу

Степан Васильович Руданський, це ім'я відоме багатьом шанувальникам гострого і дотепного слова. Спадщина цього письменника – оригінальне явище в літературному світі нашої країни. Вона ґрунтується на фольклорі і походить із фольклорних джерел. Це відчувається вже з назв його творів. Автор називає їх не віршами, а співанками, тобто для розмов і пісень, якими користувався народ.

Творчість Руданського зробила значний внесок в українську літературу. Творчість Руданського поєднує в собі дві, здавалося б, суперечливі риси. З одного боку, творчість автора характеризується новаторством, що виливається у створення якісно нового жанру; з іншого боку, Руданський використовує фольклорні мотиви, які здавна використовувалися як в усній, так і в літературній творчості.

Степан Руданський відомий як письменник-новатор, який створив і запровадив новий ліричний поетичний жанр - співомовки. Співомовки – новий жанр української літератури, заснований на поетичній обробці та частковому творчому переосмисленні народних анекдотів, усмішок і навіть казок. Співомовки невеликі за обсягом, оповідають про комічні події, кінцівки часто несподівані та гумористичні, а закінчуються твори зазвичай дотепним. Скоромовки Руданського ґрунтуються на творчих переосмисленнях. Скоромовка Руданського містить фольклорні традиції усмішки і зачаровує нас живою говіркою, пересипаною прислів'ями, афоризмами та смішними фразами. На мою думку, скоромовки Руданського становлять неабиякий інтерес для сучасного читача. Це тому, що яскравий гумор, притаманний цим маленьким творам, зрозумілий і актуальний для нас. Народний гумор справді вічний, тому що він ґрунтується на народній мудрості та поглядах наших предків і досі живе десь у нашій підсвідомості. Ця найвища традиція «незрівнянного гумориста» продовжилася і в сучасній літературі. Всі наші гумористи і сатирики зазнали впливу його пісень.

На жаль, пісні С. Руданського були опубліковані лише через 30 років після їх написання. Проте вони швидко припали до душі народу. Його гумор – це сміх нескореного народу, який вірить у власні сили і краще майбутнє.

Тематика пісень Руданського – це дуже колоритна картина людського співіснування, побачена крізь призму сміху. Важко знайти явище життя, яке б не опинилося на вістрі дотепної, а часом і гостро сатиричної мови поета. Тут і незграбні обивателі ("не на своїх ногах"), і шантажисти та хабарники ("голова"), і недобросовісні крамарі ("добре торгуються"), і безліч національних та інтернаціональних "героїв".

Звичність і простота поетичної мови гуморесок, українська культура сміху, афористичність і глибокий підтекст переконують нас у тому, що письменник мав непересічний таланти і сумлінно працював на ниві національної літератури.

ВИСНОВКИ

Визначено, що в українській літературі періоду ХІХ ст. стильові запозичення із західноєвропейської літератури були локального характеру, доречніше говорити про синкретизм представлених у цю епоху художніх явищ (бароко, класицизму, Просвітництва, романтизму, реалізму), що позначилося на творчій палітрі митців. По суті, відбувалося увиразнення нової літератури шляхом синкретизму різних художніх явищ, що зумовлено перехрещенням, аплікацією, взаємодією літературних напрямів, а також багатими джерелами українського фольклору та національного письменства, власне способом побутування народу. Крім того, позаестетичні явища трансформуються в естетичні, актуалізують «праобрази», «вічні метафори», «повторювані образи та мотиви» (за О. Потебнею), що позначається на епічності у типології руданківських характерів. Спостерігаємо поєднанням «низового» (контрастність, ефектність, емоційність) та «високого» бароко (дидактичність і риторика, вертикаль духовних сенсів), звідси поєднання побутового та буттєвого планів, реальної та ілюзорної дії, комічного та трагічного пафосів у творах. Сміх стає амбівалентним та відроджувальним.

Світоглядне бачення С. Руданського відбувається в контексті ідейно-філософських пошуків тогочасся. Сміх співомовок та гумористичних творів митця нерідко обертається зневірою і відчаєм, що є відображенням амбівалентної природи світу, а також зумовлюють його естетичну та смислову багатоплановість, представлену у текстах.

Задля усвідомлення особливостей духовно-естетичного становлення С. Руданського, у роботі представлено цілісну картину його життя та творчості у світлі нових досліджень та сучасної проблематики, що допомогло уникнути схематизму та спрощення у роботі.

Творчість автора можна умовно поділити на три періоди: навчання у Кам'янець-Подільській семінарії (1851-1855); навчання в Медико-хірургічній академії (1856-1861); ялтинський період (1862-1873). Кожен з них вирізняється

тяглістю автора до певних жанрових форм, дотримання естетичних позицій. Найпліднішим вважаємо останній період творчості. Відбувається не стилізація народної творчості, а творення нової, оригінальної художності, спираючись на естетичні принципи фольклору. У пізній естетиці С. Руданського є думки про відповідальність митця за кожну свою дію, особливо тремтливе ставлення до словесних засобів, що зближує письменника з барочною традицією, де слово розумілося як знак, єдність із трансцендентним, що уможливлює керування дійсністю, завдяки волі вплинути на певні події. Водночас мистецтво слова лише тоді має значення, коли воно якимось чином стає самим життям. Митець ідеалізує минуле, водночас у творах є перехід від інтимної романтичної лірики до громадянської, забарвленої соціальними мотивами та пафосом («На колисці», «Наука», «Студент». національним пафосом «Поза могилою», «До України», біблійний переспів 136-го псалма, «Гей, бики» та «До дуба»).

Виявлено наскрізні теми та мотиви у різножанровому доробку письменника, їхнє функціонування, художню специфіку в образній системі. Письменник зберіг та генерував (іноді свідомо, часом інтуїтивно) теми, мотиви, передчуття, глибинні смисли попередніх культурних пластів. Гумористична та пісенна творчість С. Руданського реалістична і викривальна. У центрі уваги – стосунки між родинами, громадами, різними соціальними групами (панами, священиками, корчмарями, солдатами, селянами, наймитами) та людьми різних національностей (росіянами, українцями, поляками, євреями, циганами, а іноді й німцями).

Письменник бере тему «з вуст народу», відстоюючи фольклорну інтерпретацію зображуваних епізодів і характерів персонажів. Автор ніби перевтілювався в народного оповідача, простого, але дотепного селянина з кривою посмішкою. У своїх гуморесках С. Руданський використовував коломийковий ритм як найбільш гнучку форму вираження, розгортаючи широку панораму життя і створюючи галерею характерних типів. Історичні постаті, відбиток історичного минулого, в яких письменник відображає правдиву дійсність.

Простежено за суб'єктивним конституюванням художнього світу в ліричних творах С. Руданського та визначено ідейно-художню своєрідність історичних поем. Художні твори впливають на внутрішній світ людини, апелюючи не до його розуму, а до емоцій, почуттів і нерідко до природних інстинктів. Читачі мали плакати чи реготати, жахатися чи захоплюватися, але у жодному разі не залишатися байдужими для цього використовував різноманітні ефекти, перевагу надавав принципу контрасту та розмаїття.

Описано специфіку методичної роботи на уроці з вивчення творчості С. Руданського. Наголошено на елементах компаративного та інтерактивного підходу у вивченні піснеспівів С. Руданського. Зауважено, що твори заслуговують на дослідження та вивчення у навчальних закладах, оскільки дає можливість побачити не тільки минуле України, але й взнати щось нове та цікаве. У середині 1950-х років, у важкий період духовного мовчання після розгрому Кирило-Мефодіївського товариства та арешту й заслання Шевченка, С. Руданський відкрив новий шлях у літературі. Його поезія була оригінальним явищем в українській літературі шевченківської доби. Михайло Драгоманов вперше написав про це в "Київському телеграфі" в 1875 році, невдовзі після смерті поета. Його творча спадщина не втратила своєї актуальності з плином часу та набуває нового дослідження та сприйняття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Герасименко В. Я. Життєвий і творчий шлях С. В. Руданського / В. Я. Герасименко: впорядкування, підготовка текстів, вступна стаття та примітки кандидата філологічних наук // Степан Руданський. Твори. — Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1959. — 671 с (с. 36)
2. Герасименко В. Я. Поет-демократ / В. Я. Герасименко: передмова // Руданський С. Твори. — Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1956. — 322 с. (с. 29)
3. Герасименко В. Степан Руданський : життя і творчість / В.Я. Герасименко. — Київ: Наукова думка, 1985. — 180 с
4. Гончарук Л. Деякі текстологічні проблеми С.Руданського. *Рад.літ-знавство*. —1986.—№7.—С.33–40.
5. Історія української літератури: У 8-ми тт. — т.3.—1968.— С.296–315. Історія української літератури: У 3-х кн. — кн.2./ за ред. Яценка М. — К.,1996. — 165 — 181.
6. Історія української літератури другої половини ХІХ століття // за ред. В.М. Поважної. — Київ, 1979 р с. 204
7. Історія української літератури: у двох томах. Том перший. Дожовтнева література / Відповідальний редактор М. Т. Яценко. — Київ. Наукова думка, 1987 р. — 631 с. (с. 275)
8. Історія української літератури у 8 т. Т. 3. — Київ: Наукова думка, 1968 с. 137
9. Киричок П.М. Історичні поеми Руданського // URL: <http://svitlytsia.crimea.ua/?section=article&artID=888>.
10. Колесник П. С. Руданський / П. Колесник. — К.: Дніпро, 1971. — 111 с (с. 7)
11. Панченко В. Ялтинський «Поетолікар» // URL: <http://www.day.kiev.ua/190368>
12. Пільгук І. І. Степан Руданський. Нарис життя і творчості / І. І. Пільгук. — Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1956. — 116 с. (с. 104-105)
13. Пільгук І.І. С. Руданський. Нарис життя і творчості. — К., 1956 с. 17,с. 43

14. Паунд Е. Психологія і трубадури/ Езра Паунд. – Режим доступу: URL: http://lib.ua/POLITOLOG/POUND/Troubad_m.txt
15. Пилипенко Л.К. Урок-конкурс за співомовками С. Руданського // Джерело майстерності. – 1996. – № 14. – с. 9-13, с. 10
16. Приходко І.В. Степан Руданський // Приходько І. Неволья України у творах Панаса Мирного і С.Руданського.- Тернопіль,1994.-с.24
17. Приходько І.В. «Україно, Україно, моя рідна мати! Чи довго ще над тобою будуть панувати» С.Руданський // Приходько І. Українські класики без фальсифікації. – Тернопіль, 1995.- 28 с.
18. Степанові Руданському // ред. М. Потупейко. – Одеса, 1968, с. 8.
19. Народні пісні в записах Степана Руданського. Музична Україна-Київ, 1972 р. с. 291
20. Руданський С. Твори : [в 3 т.] / С. Руданський – Київ: Наукова думка, 1972. – Т. 1. – С. 362–379 (с. 362.)
21. Степан Руданський. Твори в 3-х тт. – Київ. Наукова думка, 1972 р., т. 1, с. 431 – 435
22. Руданський С. Повне зібр. тв.: в 3-х т / С.Руданський. – К.: Наукова думка, 1972. – Т.1. 547 с (с. 275)
23. Руданський С. «Мазепа, Іван Скоропада» URL: <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Lit/R/Rudansky/Spivy/Skoropada.html>
24. Бібліотека української літератури. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=3388>
25. Руданський С. Бібліотека української літератури. «Над колискою». URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=208>
26. Руданський С. Бібліотека української літератури. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=23769>
27. Руданський С. Бібліотека української літератури. «Пан та Іван в дорозі. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=6242>
28. Руданський С. Бібліотека української літератури. «Запорожці у короля». URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=6243>

29. Руданський С. Освіта. «Козак та король» URL:
<https://osvita.ua/school/literature/r/74102/>
30. Сиваченко М. Студії над гуморесками С.Руданського. – Київ.1979.– Харків, 1997.- с.6-34.
31. Латник Г. Український Рабле // Руданський С. Усі твори в одному томі. – Київ-Ірпінь: Перун, 2005. – С. 5-7
32. Сиваченко М. Про гумореску С Руданського „Господь дав" та її італійські і німецькі літературні паралелі / М. Сиваченко // Сторінки історії української літератури і фольклористики . – Київ. Наукова думка 2018 р.
33. Словник з української мови у 20 томах. URL:
<https://slovnkyk.me/dict/newsum/%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BC%D0%B0%D0%B9>
34. Руданський С. Твори – Накладом т-ва. Львів. Просвіта, 1913 р. т.2, с. 62-68
35. Єфремов С. Історія українського письменства XIX ст. – Київ.1995.– с.415–419.
36. Франко І. До студії над Степаном Руданським. «Ні зле, ні добре»// Франко І. Твори: У 50-ти томах. – т.28.-с.219-222; 299-303.
37. Франко І. До студій над С. Руданським. // Твори в XX томах. Т. XVII. – Київ. 1955 с. 69
38. Цеков Ю. Степан Руданський. Нариси з життя та творчості. – Київ. 1983.
39. Панченко В. Ялтинський «поетолікар» URL: <http://www.day.kiev.ua/190368>
40. Українські поети-романтики 20-40-х років XIX століття / [упор. М. Яценко]. – Київ-Дніпро, 1968. – 630 с (108 с.)
41. Janion M. Wampir: biografi a symboliczna/ Maria Janion. – Gdańsk : Slowo/Obraz. Terytoria, 2002. – 567 s (365)

АНОТАЦІЯ

Польова Ю. А. Творчість С. Руданського в українському літературному процесі першої половини XIX століття.

У магістерській роботі здійснено спробу дослідити творчий доробок Степана Руданського та його роль у розвитку української літератури першої половини XIX століття. Розглянуто жанрову різноманітність творів письменника, зокрема, його гумористичні, сатиричні та ліричні твори, а також історичні поеми, що відображають боротьбу за національну ідентичність. Теоретичні засади дослідження обґрунтовують взаємозв'язок поетики Руданського з народною традицією та культурними особливостями доби; проаналізовано жанр «співомовки» як новий вид гумористичної поезії, що закріпився в українському літературному просторі. У роботі також розглянуто історичні поеми Руданського як важливий компонент його патріотичної лірики, що висвітлює ідею національної єдності та самобутності. Досліджено методичні підходи до вивчення творів С. Руданського в школі, зокрема специфіку викладання його малоформатних гумористичних творів, ліричних поезій та історичних поем, запропоновано методичні рекомендації для вчителів, а також проаналізовано сучасні програми з української літератури для шкільної освіти.

Ключові слова: Степан Руданський, співомовка, народна поетика, гумористична поезія, історична поема, українська література, патріотична лірика, національна ідентичність.

RESUME

Polova Y. A. The Work of S. Rudanskyi in the Ukrainian Literary Process of the First Half of the 19th Century

This master's thesis explores the creative contribution of Stepan Rudanskyi to Ukrainian literature in the first half of the 19th century, emphasizing his role in the development of national culture and aesthetic traditions. The research analyzes the diverse genres within Rudanskyi's works, particularly his humoristic, satirical, lyrical, and historical poetry, which reflects the struggle for national identity. The theoretical

foundation of the study highlights the connections between Rudanskyi's poetics and folk traditions, as well as the cultural characteristics of the time. Additionally, it examines the genre of "spivomovka" as a novel type of humoristic poetry that established itself in Ukrainian literature. The thesis also discusses Rudanskyi's historical poems as an essential component of his patriotic lyricism, emphasizing the themes of national unity and identity. Moreover, the study explores methodological approaches to teaching S. Rudanskyi's works in schools, particularly the specifics of presenting his short humoristic works, lyrical poetry, and historical epics, offering methodological recommendations for educators and an analysis of modern school programs for teaching Ukrainian literature.

Keywords: Stepan Rudanskyi, "spivomovka," folk poetics, humoristic poetry, historical epic, Ukrainian literature, patriotic lyricism, national identity.